

Muallim Rif'at'ın Rikkat ve Rif'atı

Dr. İbrahim ATEŞ
YOYAV Genel Başkanı

Bir kişinin ölümünden seneler sonra unutulmayıp hayırla yâd edilmesi, hayatından, hizmetinden ve eserlerinden övgü ile söz edilip rahmet, mağfiret, minnet ve şükranla anılması, iyi insan olduğunun göstergelerinden biridir. Zira insanı ölmeye önce övenler arasında gerçekten sevip saydığından dolayı övenler olduğu gibi, yararlanmak ve yararlanmak için yağçılık ve yaltakçılık yapanlar da olabilir.

Öte yandan ünlülere herkes sahip çıkmak ve onları kendi anlayışlarına göre anlatmak ister. Ancak müslümanın meziyetlerinden biri de doğruya doğru, yanlışla yanlış diyerek gerçekleri dile getirmektir. Bunun yanında ölümlerimizi iyilikle anmak da dinimizin direktiflerinden biridir.

Bu inanç ve anlayışla ebediyete intikalinin 63. yıldönümü dolayısıyla 22 Şubat 2016 Pazartesi günü bir kere daha rahmet ve mağfiretle anıp, ruhuna rahmet dilediğimiz değerli büyüğümüz merhum Muallim Rif'atla ilgili naçizane düşüncelerimi dile getirerek sizlerle paylaşmak istedim.

1874 yılında Kilis'te doğup, 1953 yılında Ankara'da vefat eden merhum Muallim Rif'at, günümüzden 63 yıl önce rûhunu Rahmân'a teslim ederek, ebediyete intikal eden bilge bir büyüğümüzdür.

Döneminin değerli düşünür, yazar, şair ve çevirmenlerinden olup, millî ve manevî meziyetleriyle bilinen bu büyük insan, mesleği ile müstehir ve memleketi ile müftehir olan vatanperver ve bilgi sever bir insandı. Türk Dili ve Edebiyatına âşina olmasının yanında Arapça, Farsça ve Fransızca'yı çok iyi biliyordu. Dolayısıyla doğu ve batı kültürlerine yelken açmanın yanında, Türk Dili ve Edebiyatına önemli katkılarda bulunan takdire şâyân çalışmalara imza atan bilinçli ve basiretli bir bilgindi.

Dârü'l Muallimîn (Öğretmen Okulu)'in ibtidâî bölümünden aldığı diplomasını incelediğimizde bu okulda okutulan 13 dersin tamamından alıyyü'l a'lâ (en üstünün üstünü) notunu alarak aynı derece ile mezun olup diploma almaya hak kazandığını ve Türkçe'nin dışında ikisi doğu, biri de batı dili olmak üzere Arapça, Farsça ve Fransızca'yı çok iyi öğrenmiş olduğunu görüyoruz.

Boyle bir eğitim alıp, alıyyü'l a'lâ (en üstünün üstünü) notuyla diploma almaya hak kazanarak 45 yıl öğretmen olarak ülke eğitimine katkıda bulunan ve geride bıraktığı 100'ü aşkın eseri millî kültürümüze kazandıran Muallim Rif'at'la son zamanlar-

da sahte belgeler sunarak öğretmenlik görevine atandıklarını duyduğumuz sahte öğretmenleri mukayese edebilir miyiz? Elbette edemeyiz. Bilgin ve bilge olan öğretmenle, öğretmen müsveddesi sahtekâr bir olur mu? Elbette olmaz.

Malumunuz olduğu üzere bir "muallim", bir de "müellim" var. Muallim öğreten, müellim de acıtan demektir. Öğretmenlik formasyonu veren eğitimi alıp yapılan sınavlar sonrası öğretmen olarak atanan görevliye muallim, bu özelliği taşımadığı halde sunduğu sahte belgelerle bu görevi getirilme imkânını sağlayan kimseye de müellim denir.

Milli Eğitim Bakanımız Sayın Nabi Avcı'nın yaptığı bir açıklamadan öğrendiğimize göre maalesef ülkemizde az da olsa bazı müellimlerin bulunduğu öğrenmenin üzüntüsünü yaşadık. Ülke genelinde büyük bir feragat ve fedakârlıkla görev yapan muallimlerimize (öğretmenlerimize) hürmet ve muhabbetlerimizi sunuyor, öğretmen geçinen müellimlere de teessüflerimizi iletiyoruz.

Osmanlı döneminin bilgisi ile beslenen, Cumhuriyet döneminin duygusuyla hislenen, ilmi ve irfanı ile insanlığa seslenen Muallim Rif'at'ın kimlik ve kişiliği ile rikkat ve rif'atını öğrenmek için eserleri ile şiirlerini dikkatle okumak gerekir. Zira kişinin kelâmı, aklının ölçөгüdür. Muallim Rif'at'ın sözleri ve şiirleri ile eserleri de O'nun deha, dirayet ve düşünce düzeyini gösterir.

Ben bugüne kadar birçok Rif'at tanıdım ama bunlardan ikisine hayran oldum. Biri Mısırlı Muhammed Rif'at, diğeri de Kilisli Muallim Rif'at. Muhammed Rif'at, Kur'ân-ı güzel okuyan, Muallim Rif'at da Türkçeyi güzel konuşandır. Başka bir ifadeyle biri din, diğeri de dil alanında uzmandır. Her ikisi de hürmetle, muhabbetle andığım ve örnek almaya çalıştığım değerli insanlardır.

Rahmet-i Rahmân'a göçen bu değerli insanları rahmet ve mağfiretle anıyor, benzeri özellikleri taşıyan güzel insanların günümüzde de çoğalmasını diliyorum.

Adının başına Muallimlik unvanıyla memleketinin adını koyarak anılan ender insanlardan olan Kilisli Muallim Rif'at'ı ölümünün 63. yıldönümünde saygı ile anıyor, eserlerinin yaşatılmasına ve düşüncelerinin yayılmasına katkıda bulunan herkese takdir ve teşekkürlerimizi sunuyor, gönüllerde yaşatılan bu büyüğümüzün rûhunun şâd, mekânının cennet ve makamının yüce olmasını niyaz ediyorum.

İlim ve Hikmette Muallim Rif'at

Din ve devlet büyükleri ile ilim ve irfan öncülerini minnet, mağfiret ve şükranla anarak, ruhlarına rahmet dilemeyi ilke edinen YOYAV, yurdumuzun yücelmesine ve insanımızın ilerlemesine katkıda bulunan bilginlerimizle düşünürlerimizi ölüm yıldönümlerinde anma toplantıları tertipleyerek eserleri ve düşünceleri ile fikrî ve fiilî faaliyetlerini genç kuşaklara yansıtmanın yanında, hâtıralarını hâfızalara nakşetmeyi hedeflemektedir.

Bu cümleden olarak ülkemizin yetiştirdiği değerli din ve dil bilginlerinden olan merhum Muallim Rif'at'ı belirli aralıklarla anarak, değişik yönlerini dile getirmeye özen göstermektedir. Daha önce ölüm yıldönümleri dolayısıyla 2006, 2009 ve 2013 yıllarında üç defa anarak ruhuna rahmet dileğinde bulunmuştu. Bu yıl da, ölümünün 63. yıldönümü dolayısıyla 22 Şubat 2016 Pazartesi günü, Muallim Rif'at muhibbi olan vefakâr dostlarının katılımıyla düzenlediği dördüncü anma toplantısında "İlim ve Hikmette Muallim Rif'at" konulu bir panel gerçekleştirildi.

Salonu dolduran davetlilerin gösterdikleri ilgi ve ihtimâmın ihtişamı içinde saygı duruşu ve İstiklâl Marşı ile başlayan panel, Mesut Özünlü'nün Kur'an-ı Kerim tilâveti ile devam etti.

Anma programı ve panel dolayısıyla YOYAV Genel Başkanı Dr. İbrahim Ateş'e Başba-

Mesut Özünlü

kan Eski Yardımcılarından Ankara Milletvekili Prof. Dr. Emrullah İşler, Kilis Milletvekili M. Hilmi Dülger ve Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez tarafından gönderilen başarı ve iyi dilek mesajlarının okunarak kendilerine teşekkür edildi.

Kilis Milletvekili M. Hilmi Dülger mesajında şu cümlelere yer verdi:

"TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonunun İlimiz sosyal durumunu da araştıran çalışmalarında komisyonun yerinde araştırma yapmak üzere planlanmış bulunan programda Kilis'e yapılacak seyahatin tarihinde TBMM Araştırma Komisyonunun Cuma günü yaptığı değişiklik sonucu komisyon çalışmalarına eşlik etmek zorunda kaldığımdan nazik davetinize iştirak edemeyeceğim gibi, ülkemizin yetiştirdiği ve Kilis'in medar-ı iftihar, değerli Türk Dili Araştırmacısı, âlim ve şair, merhum Kilisli Muallim Rif'at Bilge hakkında katılımcılara da hitap edeceğim programa zorunlu olarak katılamadığım için üzgünüm.

Kilis'in medar-ı iftihar, değerli Türk Dili araştırmacısı âlim ve şair, merhum Kilisli Muallim Rif'at Bilge'yi, dar-ı bekaya irtihalinin 63.sene-i devriyesinde bir kez daha yâd etmek, ona sahip çıkmak hatırasını yaşatmak ve yeni nesillere en iyi şekilde tanıtmak üzere düzenlenen "İlim ve Hikmette Muallim Rif'at" panelinin hayırlı olmasını diler.

Bu panelin Kilis'in farklı açılardan tanıtımına katkı sağlayacağı düşüncesi ile gerçekleştirilmesinde başta YOYAV Başkanı Sayın İbrahim Ateş Hocam olmak üzere emeği geçenleri tebrik eder şahsınızda tüm davetlilere selam ve sevgilerimi sunarım."

Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Mehmet Görmez'in mesajında da şu cümleler yer aldı:

*"Sayın Dr. İbrahim Ateş
YOYAV Genel Başkanı*

Türkoloji alimi Muallim Rif'at Bilge'nin ölümünün 63. Yıldönümü dolayısıyla düzenlenen "İlim ve Hikmette Muallim Rif'at" paneline dair nazik davetiniz için teşekkür ederim.

Bu vesile ile başta Muallim Rif'at Bilge'yi ve dini hayatımıza katkı sağlayan ilim ve irfan ehlerinden ebediyete göçenleri bir kez daha rahmetle yad eder, panele katılan bütün davetlilere en içten ve iyi dileklerimi sunarım.

*Prof. Dr. Mehmet Görmez
Diyanet İşleri Başkanı"*

YOYAV Kültür Merkezi'nde gerçekleştirilen anma programı ile panele bazı siyasî, idarî, ilmî ve fikrî simaların yanında 75 davetli katıldı. Bunların arasında Millî Eğitim Eski Bakanı Hasan Celal Güzel, Gaziantep Eski Senatörü Selahattin Çolakoğlu, 21-22. Dönem Osmaniye Milletvekili Şükrü Ünal, A.Ü. İlahiyat Fakültesi Eski Dekanı Prof. Dr. Nesimi Yazıcı, G.Ü. Eğitim Fakültesi Emekli Dekanı Prof. Dr. Hikmet Celkan, Türk Tarih Kurumu Eski Başkanı Prof. Dr. Ali Birinci, MEB Emekli Müsteşar Yardımcısı Mehmet Temel ve Özlük İşleri Eski Genel Müdürü Sıtkı Dalkılıç, ÖZEV Mütevelli Heyet Başkanı Saime Toptan, MEB Müşaviri ve Müteşebbis Gelişim Vakfı Başkanı Nurettin Konaklı, Kilis Kültür Demeği Başkanı Ali Yapıcıoğlu, Türk Tarih Kurumu Uzmanı Yusuf Turan Günaydın, VGM Eski Kültür ve Tescil Dairesi Başkanı Sadi Bayram, DİB Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü Redaktörü Mesut Özünlü, YOYAV Kurucu Üyelerinden A. Sevgi Çakmak, Yönetim Kurulu Üyelerinden Nurçin Sayan, Mütevelli Heyet Üyelerinden Utku Serkant, Ökkeş Dağlıoğlu, Onur Kurulu Üyelerinden Yücel Mutlu, TDV Kurucu Üyelerinden Ahmet Uzunoğlu, Karabüklüler Vakfı Başkanı Niyazi Güneş, Merkez Bankası Krediler Müdürlüğünden Emekli Adnan Şahin, Ankara'da ikamet eden Kilisliilerden Mustafa Çetinalp, Mehmet Yalvaç, Sait Ulutaş, Uğur Sarıca, Nazif Uygur da vardı.

Muallim Rif'at'ın hayatı, hizmetleri, eserleri, şiirleri ve düşünceleri ile Türk Dili ve Edebiyatına katkıları hakkında değerli düşüncelerin dile getiril-

Panelistler (soldan sağa) N. Yücel Mutlu, Prof. Dr. Hikmet Celkan, Hasan Celal Güzel (panel yöneticisi) ve Yusuf Turan Günaydın.

diği toplantıda biri paneli açış konuşması, biri panel yöneticisinin konuşması, üçü de bildiri olmak üzere beş konuşmanın yapıldığı programda duygulu dakikalar yaşandı.

YOYAV Genel Başkanı Dr. İbrahim Ateş'in yaptığı paneli açış konuşması ile Millî Eğitim Eski Bakanı Hasan Celal Güzel'in yönettiği panelde sırasıyla Gaziantep Üniversitesi Eğitim Fakültesi Emekli Dekanı Prof. Dr. Hikmet Celkan "Muallim Rif'at'ın Türk Maarifi ve Sosyolojisine Hizmetleri", Türk Tarih Kurumu Uzmanı Yusuf Turan Günaydın "Kilisli Muallim Rif'at'ın Şeyhülislam İbn-i Kemal'in Nigâristan Adlı Eserinin Tercümesi" ve YOYAV Onur Kurulu Üyesi N. Yücel Mutlu "Muallim Rif'at'ın Kaleminden Dîvân-ı Lügâti't Türk'ün Ortaya Çıkarılması ve Kültürümüze Kazandırılması" konulu birer bildiri sundular.

YOYAV Genel Başkanı Dr. İbrahim Ateş yaptığı paneli açış konuşmasında şunları söyledi:

"Sayın bakanım, sayın milletvekilim, sayın senatörüm, sayın dekanlarım, sayın müsteşar yardımcım, sayın genel müdürüm, dost ve kardeş kuruluşların değerli başkanları, saygıdeğer konuklar, basınımızın güzide temsilcileri!

Milletimizin medâr-ı iftihârı ve memleketimizin yüz akı ilim ehlerinden olan bilge insan merhum Muallim Rif'at'ın ebediyete intikalinin 63. yıldönümü dolayısıyla düzenlediğimiz böylesine anlamlı ve önemli bir toplantıya teşrif ederek O'nu bu salonda bir kere daha rahmet ve mağfiretle anıp, rûhuna rahmet dilememize vesile olan güzide heyetinizi gönülden ve samîmî duygularımızla selamlıyor, şerefli varlığınızla törenimizi taçlandırmanızın haz ve huzuru içinde hepinize hürmet ve muhabbetlerimizi arz ederek hoş geldiniz diyorum.

Dr. İbrahim Ateş

Davetimize icâbet ederek toplantımıza teşrif etmeniz ve hayatını Hakk'ın rızası doğrultusunda halka hizmetle geçirip, rahmet-i Rahmân'a göçen bir büyüğümüzü minnet ve mağfiretle yâd etmek üzere bizimle birlikte olma inceliğini göstermenizden dolayı yüce heyetinize şükranlarımızı sunuyor ve hepimizden Allah razı olsun diyorum.

Malumunuz olduğu üzere çoğu insan, bir hafta önce ölmüştür, bir ay sonra da unutulmaya mahkûm olmuştur ama Muallim Rif'at ve O'nun gibiler fikirleriyle, eserleriyle, yaptıkları hizmetlerle milletimizin gönlünde taht kurmuşlar ve varlıklarını kıyamete kadar inşaallah devam ettireceklerdir.

Henüz her yönüyle bilinmeyen ve her geçen gün bir eseri ya da çalışması ortaya çıkarılan Muallim Rif'at'ın ne kadar velûd ve verimli bir insan olduğunun bâriz delillerinden biridir. Bugünkü panelimizde bildiri sunacak konuşmacılarımızdan biri olan sayın Yusuf Turan Günaydın, O'nun bu güne kadar duyulmayan bir çalışmasını anlatacaktır.

Muallim Rif'at'ı anlatmaya saatler yetmez, sözler kifâyet etmez. Ama O'nun değerli bir düşünür, dirâyetli bir yazar, dikkatli bir çevirmen, muttakî bir mümin, şuurlu bir şair ve edepli bir edîp olduğunu söylemek, sanırım hakkında bir fikir verir. Muallim Rif'at'ı tam olarak tanımak için, eserleriyle şiirlerinin tamamını okumak lazım. Zira O'nun referansı, sözleri ve şiirleriyle geride bıraktığı eserleridir. Bir düşünür: "Eserlerimiz bizleri gösterir." der. Muallim Rif'at'ın eserleri de O'nun dehâ, dirâyet ve duyarlılığı ile düşünce düzeyini gösterir.

Kim ne derse desin, kimse Muallim Rif'at'ı, O'nun kendisini tanıttığı gibi tanıtamaz. O'nun düşüncesini kendi dizelerinden öğrenmek, âci-zâne kanaatimce yerinde ve isabetli bir davranış olur. Düşüncelerini dizeleriyle dile getiren Muallim Rif'at:

*Kırk hocaya diz çöktüm,
El öptüm, boyun büktüm.
Gün geldi Ferhat oldum,
Ne dağlar deldim, söktüm.*

*Hoca evine girdim,
Okudum, fenler gördüm.
Yedi yıl orda kaldım,
Muallimliğe erdim.*

Mısralarıyla nerelerde, nasıl eğitim gördüğünü ve nereye geldiğini;

*Okumaya kanmadım,
Geçen ömre yanmadım.
Kırk yıldır muallimim,
Çok şükür usanmadım.*

Mısralarıyla eğitim hizmetinde yılmadan, usanmadan, görev aldığı;

*Kerim Çavuş oğluyum,
Gönlü dertli dağlıyım,
Adım Ahmet Rif'at'tır,
Ben Kilis'e bağlıyım.*

Mısralarıyla da kim olduğunu ve Kilis'e bağlılığını ifade etmektedir.

Beni en çok etkileyen şiiri ise, Ulu Cami'de öğrenimine başlayan bu büyük insanın oraya olan yakınlığını, sevgisini dile getirdiği şu şiiridir:

*Ulu Camide odam,
Şen eylesin Hüdâm.
Tozu gözüm sürmesi,
Toprağın verin yudam.*

Şu işe bakın, "o hücrelerin tozu gözüm sürmesi, toprağını da verin yutayım" diyor.

*İlk şiiri orda yazdım,
Aşka uğradım yazdım.
Âşıklar divanında,
Adım mermere kazdım.*

Panele katılanlardan bir grup.

Hakk'a mı âşık oldu, ilme mi âşık oldu, Kilis'e, Kilisliye mi âşık oldu, ya da bir başka cinse mi âşık oldu. Onu bilemiyoruz ama o âşk O'nu söyletti, sözlerini kaleme aldırttı.

Ömrünü ilme, irfana adayın Muallim Rif'at, düşüncesi, dirâyeti, davranışları ve eserleriyle kültür ve medeniyetimize kıymetli katkılarda bulundu. Yarım asrı aşan bir süre içinde yılmadan, yorulmadan okuyup yazarak telif ve tercüme ettiği yüzden fazla eserle insanımıza ışık tutan Muallim Rif'at, Kilis'in adını yurt çapında duyurdu, okuyucularını da ilim ve fikre doyardı.

Sait Dilmen'e yazdığı 5 Şubat 1945 tarihli mektubunda: "... Yalan olmasın okumadığım kitap kalmadı. Mübalağa olmasın yüz bine yakın kitap gözümünden geçti. Hâlâ da bu İslam eserleri ile meşgulüm..." demişti.

"Tercüme-i Hâlim" şiirinde ise:

Okumaya kanmadım.

Geçen ömre yanmadım.

Kırk yıldır muallimim.

Çok şükür usanmadım. demişti.

"Ahvâl-i Hususiyem" başlıklı yazısında da yaş haddinden dolayı emekliye sevk edildiğini belirttikten sonra: "... Çok şükür kırk beş sene kemâl-i âfiyetle hizmet etmiş oldum. Muhtelif mekteplerde Arapça, Farsça, Türkçe, Coğrafya, Tarih, Edebiyat, Akâid, Kanun-i Ceza dersleri verdim..." demişti.

Böylece kırk beş yıl öğretmenlik yaptığını ifade eden Muallim Rif'at, sadece dil bilgini değil, değişik dallarda ders verecek derecede bilgi sahibi olduğunu ortaya koymanın yanında, sekiz sahada sâhib-i selâhiyet olduğunu vurgulamıştı.

Okumaya doymadığını, Muallimlikten usanmadığını, Kilis'e bağlılığını ve okumaya başladığı Ulu Cami'deki odasına duyduğu özlemi dile getir-

Kilisli Muallim Rif'at Bilge'nin ruhu için okunan Hatm-i Şeriflerin duasını Dr. İbrahim Ateş yaptı.

diği şiirleri başta olmak üzere, değişik tarihlerde yazdığı şiirlerin her mısrasında bir hikmet ve her dörtlüğünde bir lezzet vardır. Herkesin rahatlıkla okuyup anlayabileceği bir sühûlet ve selâsetle kaleme alınıp, söylenişindeki akıcılık, şiir sanatındaki yücelik ve içeriğindeki incelikle okuyanı etkileyen ve dinleyeni dinlendiren şiirlerinde şuur dolu olduğunu hissedersiniz.

Muallim Rif'at'ı biz ansak da anmasak da tarih O'nun yerini belirlemiş, büyük insanlar arasına adını altın harflerle yazmıştır. Bize düşen; O'nu tanımak, yolunda ve izinde olmak, O'nun gibi çaba sarf etmek, çalışmak, gençlerimize, çocuklarımıza O'nu layık-ı vechiyle tanıtmaktır.

Adının başına Muallimlik ünvanıyla memleketinin adını koyarak anılan ender insanlardan olan bu büyük bilgin, düşünür ve eğitimciyi saygıyla anıyor, O'nun vefâkâr dostları olan siz kıymetli konuklarımızı hürmet ve muhabbetle selamlıyorum."

Panelin hitamında merhum Muallim Rif'at'a ithafen okutulan hatm-i şeriflerin duası yapılarak, sevabı ruhuna armağan edildi ve konuşmacılara YOYAV'ın şükran belgesi ile iyilik madalyası takdim edildi.

Program davetlilere sunulan ikramın alınmasıyla noktalandı.

Dr. İbrahim Ateş, panel yöneticisi ve panelistler ile Kur'an-ı Kerim tilaveti yapan Mesut Özünü'ye YOYAV'ın İyilik Madalyası ve Beratı takdimi sonrası bir arada.

Panel Yöneticisinin Paneli Açış Konuşması

Hasan Celal GÜZEL

Milli Eğitim Eski Bakanı

Sayın milletvekillerim, muhterem başkanım, değerli hocalarımız ve muhterem misafirlerimiz hepinize hoş geldiniz diyorum.

“İlim ve Hikmette Muallim Rif’at” paneli benim de katıldığım, şimdi hatırlamıyorum ama sanırım yine YOYAV tarafından yapılmış üçüncü Muallim Rif’at Bilge toplantısı. Bu sadece bir kadirşinaslık değil aynı zamanda Türk kültürüne büyük bir hizmettir. Bunu böylece kaydetmek lazımdır. Çünkü Muallim Rif’at Bilge Türk-İslâm kültürünün gerçekten çok değerli bir taşı, bir parçasıdır.

Ben Muallim Rif’at Bilge hakkında çok uzun konuşacak değilim. Fakat şunu söyleyeyim ki, Kilisli Muallim Rif’at -Allah rahmet eylesin- dünyanın en önde gelen Türkologlarından birisiydi. Türkolojiye, Türk diline, Türklüğe, İslâmiyete çok önemli hizmetlerde bulundu. Değişik bir şahsiyetti. Sayın başkanımız Dr. İbrahim Ateş paneli açış konuşmasında fazlasıyla malumat verdi. Şimdi ben arz etmek istemiyorum ama yalnız şunu söyleyeyim. 100 bin kitap okudu denildi. Ben de daha evvel hep takılmıştım buna. Çünkü 100 bin kitap okumanın maddeten çok fazla mümkün olmadığını düşünüyordum. Daha çok kitapları gözden geçirme şeklinde incelendiğini düşünüyorum. Senelerdir ben de sayfa okumaya başladım. Dolayısıyla Kilisli Muallim Rif’at merhumun da böyle paragraf, sayfa okuma ihtimali de vardır. Böyle olunca çok rahatlıkla 80 seneye yakın bir ömürde 60 yılı okuma süresi olarak alırsanız gene de çok fazla oluyor ama eminim ki, on binlerce kitabı okumuştur. Bu çok önemli bir şey. Kütüphaneler okumuş oluyorsunuz, kitaplar değil.

Merhum Kilisli Muallim Rif’at çok önemli 100’e yakın eseri var. İbrahim Bey bahsetti. İçlerinden iki tanesi çok daha önemli. Birisi Divân-ı Lügâti-t Türk’ü okumasıdır. Bu çok önemlidir. Çünkü Divân-ı Lügâti-t Türk, naçizane benim değerlendirmeme göre, Türk milletinin en büyük eseridir ve bin yıllık bir sözlük kitabıdır. Düşünebiliyor musunuz içinde 8 bin kelime olan Divân-ı Lügâti-t Türk yazıldığı, kaleme alındığı zaman İngilizce, Fransızca, İspanyolca, Almanca, İtalyanca, Rusça gibi diller yoktu. Bazen hayretler içinde kalırsınız. İngilizce, Şekspir’den sonra şimdiki İngilizce haline geldi. Tek tek saymayım.

Ne vardı? Latince, eski Yunanca, eski Farsça, Arapça, İbranice ve bir de Türkçe vardı. Türkçe dünyanın en eski dillerinden biridir. Belki de en eskisidir. İşte Divân-ı Lügâti-t Türk bunu gösterdi. Şimdi kendi dillerinin zengin olduğundan, eski olduğundan bahsedenler Divân-ı Lügâti-t Türk’ü görürlerse herhalde bu iddialarından vazgeçerler. Diğeri de Dede Korkut Hikâyelerini kültürümüze kazandırmasıdır.

Kilisli Muallim Rif’at merhum dikkat ederseniz hep Kilisli diye anılır. Kimse kolay kolay bulunduğu ilçe, ilçeyle, yerle anılmaz. Ama Kilisli Muallim Rif’at, Kilis ilçe olduğu zaman bile Kilisli Rif’at olarak anılırdı. Ben Gaziantepliyim ama, Kilisli Rif’at sebebiyle Kilisli olmayı da arzu ettiğim olmuştur. İki şehir birdir aslında. Kilis sonradan il olmuştur. Kilisli Muallim Rif’at, Kilislilik konusunda -tabii İbrahim Bey’in söylediği gibi- asla bir şehir ırkçılığı yapmamıştı ama, Kilis’i çok sevmişti. Kilis ile ilgili bir gazel yazmıştı. Onu buldum getirdim size. Ben bu gazeli çok sevdim. Çok candan yazılmış, sanatlı olmasına da itina edilmiş. Çok güzel bir gazel olmuş.

Bu arada şunu da söyleyeyim. Kilis’e olan bu sevgi ve bağlılık sebebi, biraz da ondan ayrı kalması, o gurbet hissini duymasına sebep olsa gerektir.

Ben hatırası önünde hürmetle eğiliyorum. Cenab-ı Hak’tan rahmet diliyorum ve bizim neslimize, bizden sonrakilere de onu tanımasını temennisinde bulunuyorum.

Dr. İbrahim Ateş, Hasan Celal Güzel’e YOYAV’ın İyilik Madalyası ve Beratını takdim etti.

Muallim Rif'at'ın Türk Maarifine ve Sosyolojisine Hizmetleri

Prof. Dr. Hikmet CELKAN

Gaziantep Üni. Eğitim Fakültesi Emekli Dekanı

Kilisli Muallim Rif'at Bilge her şeyden önce bir Türkoloji âlimi olarak bilinir. Bu alandaki araştırma ve incelemeleri, Onu âlim olmanın ötesinde daha başka liyakat ve üne kavuşturmuştur. Şark düşüncesine, fikir hayatına ilişkin üçyüzbün kitabı gözden geçiren, en az yüzbinini okuyan, derleyen, tashih ve istinsah eden bir âlimin unvanı her şeyin üstünde olsa gerekir.

1874-1953 yılları arasındaki yetmişdokuz yıllık ömrü sadece Türkiyat değil, Tarih, Coğrafya, İlahiyat, Felsefe ve Sosyoloji araştırmalarıyla geçmiştir. 1874'de Kilis'te doğmuş, burada medrese tahsili gördükten sonra İstanbul'a gelmiştir. 1894'de girdiği Darümuallimin-i Âli'den 1898'de birincilikle mezun olmuştur. Çeşitli eğitim kurumlarında hocalık yapmıştır. Ömrü boyunca "Kilisli" ve "Muallim" sıfatlarını eserlerinde hep kullanmış, bilim ve maarif camiasında bu iki özelliği ile tanınmıştır.

Okumaya doymayan Muallim Rif'at ayrıca İstanbul Hukuk Mektebi'nde de okumuş, buradan Pekiyi derece ile mezun olmuştur. Almış olduğu hukuk formasyonu, araştırmalarında kendisine daha farklı bir pencere açmış, araştırma ve incelemelerinde sosyal realiteyi daha kapsayıcı bir bakış açısıyla analiz ve değerlendirme imkânı sağlamıştır.

Esas mesleği Muallimlik olmakla birlikte Muallim Rif'at'ın mesaisini daha çok Türkçe, Arapça, Farsça el yazması ve matbu eserlerin derlenip tashih edilerek basıma hazır, okunabilir hale getirmeye tahsis ettiği görülmektedir. Zira Arap ve Fars diline fevkalade bir hâkimiyeti vardı. İstanbul Edebiyat Fakültesi'ndeki Arapça Hocalığı bunun göstergesidir.

Eserlerini üç kategoride toplayabiliriz; 1-Kendisinin yazdıkları, 2-Yazılmış eserlerin tashihi ve istinsahı, 3-Türk Halk Edebiyatı ve Düşüncesi ile ilgili derlemeleri. Telif eserleri fazla değildir.

O, daha çok ikinci ve üçüncü maddede belirtilen faaliyetlere yönelmiştir. Bu durumu Onun telif eser yazmadaki yetersizliği olarak değil, kendisini ön plana çıkarmayıp Türk Kültür ve Medeniyetine kazandırılmasını daha önemli gördüğü eserler üzerinde çalışmayı tercih etmesi şeklinde açıklamak gerekir.

İkinci kategori çerçevesinde olmak üzere bilim ve düşünce hayatımıza kazandırdığı eserlerin önemlileri şunlardır: 1-Gülistan (Şeyh Sadi Şirazi), 2-Keşf-el Zünun (Katip Çelebi), 3-Bostan (Şeyh Sadi Şirazi), 4-Maniler, 5-Divan-ı Türki (Sultan Veled'in Türkçe şiirleri, Veled İzbudak ile birlikte), 6-Evliya Çelebi Seyahatnamesi, 7-Ferhenkname-i Sadi, 8-İbn-i Mühenna Lügati.

Telif eserlerinin en önemlisi Vefa İdadisi'ndeki hocalığı sırasında yazdığı bir Sarf (Dilbilgisi) kitabıdır. Emrullah Efendi'nin Maarif Nazırlığı sırasında basılmıştır. Daha sonra bir de Nahif kitabı yazmış, bunun da basımına Ebüzziya Matbaası'nda başlanmışsa da matbaanın mali müzayaka yüzünden kapatılması üzerine tamamlanamamış, yazılan kısımları da matbaada çürümüştür.

Türk Halk Edebiyatı alanındaki derlemelerinin en önemlisi ise 1916'da basılan "Kitab-ı Dede Korkut"dur. Buradaki bilgiler aşağıda değineceğimiz "Divan-ı Lügat-it Türk" deki bilgilerle birlikte Türk toplum ve devlet hayatını anlatan çok değerli sosyolojik verilerdir. Kitapta İslâmiyeti yeni kabul etmiş olan Türklerin dindarlığı, Allah'a ve Peygamber'e bağlılığı anlatılmaktadır. Özellikle göçebe toplumların belirtilen karakteristikleri çok değerli sosyolojik bilgiler niteliğindedir. Bunların başlıcaları aile sevgisi, çocuk sevgisi, yiğitlik, cen-gaverlik, ahde vefa, misafirperverlik, ahlak... gibi temalardır. Muallim Rif'at bir şiirinde;

*Türkçeye girmesin yabancı diller
Türkçe konuşur dalda bülbüller*

derken, dilde sadeliğe ne kadar önem verdiğini vurgulamaktadır. Bir manisinde ise;

*Kilis Türkmen İlidir
Dili Oğuz dilidir*

demektedir. Burada da dilin önemine değinmekte, bir toplumun temel kültürel ögesinin “dil” faktörü olduğunu vurgulamakta, bir kavmi veya milleti diğer milletlerden ayıran esas faktörlerin başında dilin geldiğini de belirtmiş olmaktadır. Nitekim XI. yüzyılın Türkçe eserlerini, eski Oğuz metinlerini, XIV. ve XV. yüzyılın Kıpçak Türkçesiyle yazılmış eserlerini tanıtmaya çabaları Onun dil konusundaki hassasiyetinin bir başka göstergesidir.

1921’de yayınladığı “Milli Şiirler” makalesinde folklor araştırmalarından bahsederken, Halkbilimin (Folklor) sosyolojik önemine dikkati çekmek istemiştir. Halk hikâyeleri, manileri, destanları, masalları edebi kaynaklar olduğu kadar aynı zamanda sosyolojik bir bilgi deposudurlar. Folklor araştırmalarıyla Muallim Rif’at hem Türk Halk Edebiyatının kaynaklarına inmekte hem de çok kıymetli sosyolojik verileri ortaya koymaktadır. Zira bu veriler toplumsal yapı araştırmalarında örf ve adetler sosyolojisi açısından büyük bir önemi haizdir. O, Halk Edebiyatını ve Folklorunu ilgilendiren eserlerin araştırılıp bulunması ve Türk Kültürüne kazandırılması çalışmalarıyla, Ziya Gökalp’in temsil ettiği toplumcu görüşe dayanan Milli Sosyoloji anlayışına uygun düşen bir tutum içerisindeydi. Aynı şekilde Ziya Gökalp ve Ali Emiri ile yakın dostluğu bir zihniyet ortaklığının zeminini oluşturmaktaydı. Talat Paşa ve diğer devlet ricali ile olan diyalogu Onun, Türkoloji araştırmalarının diğer devlet yöneticilerince de takdirle karşılanmasına yol açmış, özellikle Divan-ı Lügat-it Türk’ün Türk Edebiyatı ve Sosyolojisine kazandırılmasına vesile olmuştur.

Muallim Rif’at’ın Türk Kültür ve Medeniyetine en büyük hizmeti Kaşgarlı Mahmud’un “Divan-ı Lügat-it Türk” adlı eserini Arapça aslından çevirip dilimize kazandırması olmuştur. Adından da anlaşılacağı üzere bu eser bir sözlük olup, Araplara Türk Dilini öğretmek amacıyla 1017 de Arapça’dan Türkçe’ye şeklinde yazılmıştır. Divanın aslı henüz bulunamamıştır. Moğol istilası sırasında Bağdat’ta kaybolduğu zannedilmektedir. Eserin XIII. yüzyılda yapılan kopyası İstanbul’da Millet Kütüphanesinde. Muallim Rif’at’ın yaptığı tercüme ve düzenleme, Ali Emiri’nin İstanbul’da bir sahafta bulup satın aldığı nüshadır. İstanbul Matbaa-i Amire’de Maarif Nezareti’nin verdiği 120 lira

karşılığında 22 defter üzerinden 3 cilt olarak basılmıştır. Eser yaklaşık sekizbin kelimeyi ihtiva eden ilk Türk Ansiklopedisi özelliğini taşımaktadır. Her ne kadar eserin düzenlenmesi, tercümesi Muallim Rif’at’a ait ise de Ali Emiri, Ziya Gökalp, Talat Paşa, Maarif Nazırı Rıza Tevfik gibi düşünür ve devlet adamlarının bu konudaki gayretlerini de zikretmek gerekir. Macar ve Fransız Devletlerinin eseri satın almak için kendisine büyük paralar teklif etmesine rağmen Ali Emiri’nin bunları reddetmesi, büyük bir vatanperverliktir. Kendisini eserin basımı için ikna etmeğe çalışan Talat Paşa’ya bu iş için Muallim Rif’at’ın görevlendirilmesini şart koşmuştur. Bu konuda Talat Paşa’nın Ali Emiri’den ricacı olması fikrini ortaya atan Ziya Gökalp’in de tavassutu takdir edilmelidir. Birinci Dünya Harbinin bütün şiddetiyle sürdüğü yıllarda Maarif Nezareti’nin olumsuz şartlara rağmen eserin basımını gerçekleştirmesi, Türk Kültürüne çok büyük bir hizmet olmuştur.

Daha sonraki yıllarda Divan’ın yeniden basımı gündeme geldiğinde ne yazık ki Muallim Rif’at’ın emekleri adeta görmezden gelinip ucuza satın alınmak, kendisi bir bakıma saf dışı bırakılmak istenmiştir. 1939-1943 yıllarında eseri tercüme edip 5 cilt halinde bastıran Besim Atalay, tercüme ücretinin ödenmesinde yaptığı pazarlıkla Muallim Rif’at’ın hakkını gasbetmiş, Onu bu işin dışında bırakmıştır.

Muallim Rif’at’ın Divan-ı Lügat-it Türk’ü derleyip düzenlemek ve tercüme edip bastırmakla Türkolojiye olduğu kadar, Türk sosyolojisine de büyük bir katkısı olmuştur. Çünkü bu eser basit bir sözlük olmayıp, yazıldığı dönemdeki Türk toplum ve devlet yapısını, Türk örf ve adetlerini, göçebe toplum yapısını, Türk ahlakını tanıtan ansiklopedik nitelikte bir eserdir. Dolayısıyla eserin örf ve adetler sosyolojisinin olduğu kadar, siyaset ve edebiyat sosyolojisinin de temel kaynakları arasında sayılması tabiidir. Buna bağlı olarak böyle bir eseri yazmakla Kaşgarlı Mahmud’un hem ilk Türk Sosyologu, hem de Sosyoloji ilminin kurucusu düşünürlerden sayılması yanlış olmayacaktır. O bu yönüyle İbn-i Haldun ve Auguste Comte’dan önce Sosyoloji ilminin müjdecisi olmuştur. İşte Muallim Rif’at’ın dolaylı olarak Sosyoloji ilmine hizmeti burada ortaya çıkmaktadır.

Ülkemizde Sosyoloji öğretiminin 1910’lardan itibaren başladığı düşünülürse, Muallim Rif’at’ın yukarıda belirtilen çalışmalarının da aynı döneme tekabül ettiği anlaşılmaktadır. İstanbul Edebiyat Fakültesi’nde Ahmet Rıza, Ahmet Şuayıp, Bedii

Nuri, Satı Bey, Prens Sabahattin, Celal Nuri, Ziya Gökalp, Necmettin Sadık... gibi Hocalar Auguste Comte, Frederic Le Play ve Emile Durkheim ekollerinin müntesipleri olarak Sosyoloji derslerini vermekteydiler. Bunlardan en etkili ve uzun süreli olanı Ziya Gökalp'in mensup olduğu E.Durkheim Modeli idi. Muallim Rif'at'ın çalışmalarını amaçları itibarıyla bu model içerisinde değerlendirebiliriz.

Kilisli Muallim Rif'at'ın eserleri sadece Sosyoloji değil, beşeri bilimlerin daha birçok dalları içerisinde de değerlendirilebilecek bir hacim ve içeriğe sahiptir.

Faydalanılan Kaynaklar;

- 1- Kilisli Muallim Rifat Bilge: Bir Kitabın Hikayesi (Divanü Lügat-it Türk), Kilis Kültür Derneği Yayınları No.18, Ankara-2000
- 2- M.Yahya Efe: Kilisli Muallim Rifat Bilge, Kilis Yardımlaşma Derneği Yayını No.1, 2.Baskı, Ankara-2003
- 3- Kilisli Muallim Rifat Bilge: Anılar ve İnsanlar, Kilis Kültür Derneği Yayını No.17, Ankara-1997
- 4- Şinasi Çolakoğlu: Kilis'te İz Bırakanlar, Kilis Kültür Derneği Yayını No.16, 2.Baskı, Ankara-1997
- 5- Hikmet Yıldırım Celkan: Ziya Gökalp'in Eğitim Sosyolojisi, MEB Yayınları. No.871, İstanbul-1990
- 6- Osman Ergin: Türkiye Maarif Tarihi (5 Cilt), İstanbul-1939
- 7- Hilmi Ziya Ülken: Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi, İstanbul-1966
- 8- Mehmet Taplamacioğlu: Genel Sosyoloji, Ankara-1961
- 9- Nurettin Şazi Kösemihal: İ.Ü.Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, 1963-1964 Ders Yılı, Sosyolojiye Giriş Dersi Notları

Dr. Ibrahim Ateş, Prof. Dr. Hikmet Celkan'a YOYAV'ın İyilik Madalyası ve Beratını takdim etti.

YURDA DUA

*Cennet olsun ilimiz
Yaz kış açsun gülümüz
Soyumuz bozulmasın
Cân beslesin yelimiz...*

*Yüce dağlar yol olsun
Demir yol kol kol olsun
Köyler ulu şâr olsun
Şârlar gökçek bol olsun.*

*Yollarımız düz olsun
Geceler gündüz olsun
Dağı tutsa koparsun
Halk buna gürbüz olsun.*

*Deryamız gemi dolsun
Gemilerden yol olsun
Uçsun laçınlerimiz
Yıldızlara yol bulsun.*

*Toprak evler taş olsun
Tâgâ üstü kâş olsun
Her evde düğün olsun
Ergenler gözbaş olsun.*

*Er doğursun gebeler
Zengin olsun ebeler
Türk'ün zırhı yürektir
Ko paslansun cebeler.*

Kilisli Muallim Rif'at Bilge

Şeyhülislam İbn-i Kemâl'in Nigâristan'ı ve Kilisli Rif'at Bilge'nin Nigâristan Tercümesi

Yusuf Turan GÜNAYDIN
Türk Tarih Kurumu Uzmanı

Nigâristan, II. Bâyezîd, Yavuz ve Kanûnî olmak üzere üç Osmanlı padişahı döneminde ilim sahasında önemli bir sima olarak belirmiş ve önemli hizmetlerde bulunmuş İbn-i Kemâl Paşazâde (1468-1534)'nin eseridir. II. Bâyezîd döneminde ilmiye sınıfına intisap eden İbn-i Kemâl, Yavuz ve Kanûnî dönemlerinde şeyhülislâmlık makamına getirilmiştir. İrili ufaklı 200 kûsûr eserinin yanı sıra Farsça kaleme aldığı Nigâristan'ı, Şeyh Sa'dî (1193-1292)'nin dünya klasikleri arasına girmiş bulunan Gülistân'ına nazîredir.

Türkiye'de Gülistan ve Bostan mütercimi olarak da tanınan Kilisli Rif'at Bilge (1874-1953), ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki çalışmaları esnasında Şeyhülislâm İbn-i Kemâl'in Nigâristan'ını Türkçeye tercüme etmiştir. Matbu nüshası olmayan bu esere, tercüme etmek üzere yönelmesinin en önemli sebebi, -belki de- eserin Gülistan'a nazîre olmasıdır.

Kilisli Rif'at merhumun tercümesinin yegâne yazma nüshası ise Prof. Dr. M. Said Hatiboğlu Hoca'nın kütüphanesinde bulunmaktadır. Saygıdeğer M. Said Hatiboğlu'ndaki yegâne nüshayı görmemizi ve üzerinde çalışmak üzere dijital bir kopyasını almamızı Prof. Dr. Ali Birinci sağlamıştır. Her iki hocamıza da bu vesileyle teşekkürü bir borç bilirim.

Yeni bir yazma olduğu için varak numarası değil sayfa numarası verilmiş bulunan 248 sayfalık Nigâristan tercümesinin sonuna Kilisli Rif'at Bilge'nin düştüğü ferağ kaydına göre çalışma, "İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi camlı odada 23 Mayıs 1943'te" tamamlanmıştır (yazma nüsha, s. 248).

Nigâristan, telifinde Gülistan'ı esas aldığı için onun gibi ibret verici hikâyeler anlatmaktadır. Yine Gülistan'da olduğu gibi Nigâristan da sekiz bâbdan müteşekkildir:

Birinci bâb: Padişahların siyeri hakkında,
İkinci bâb: Dervişlerin ahlâkı hakkında,
Üçüncü bâb: Kanâatin fazîleti hakkında,
Dördüncü bâb: Sükûtun fâideleri hakkında,
Beşinci bâb: Aşk ile gençlik hakkında,
Altıncı bâb: Zaîflik ile ihtiyarlık hakkında,
Yedinci bâb: Terbiyenin tesîri hakkında,
Sekizinci bâb: Konuşmanın âdâbı hakkında.

Kitabın mukaddimesi hükmündeki kısmın sonunda Kilisli Rif'at Bilge "Kitabın Bitim Tarihi" başlığı altında İbn-i Kemâl'in muamma ve tarih düşürme beyitlerini vermiş;

*"Dilim lisân-ı gaybden onun târîhini istedi
O da târîhi "Nigâristân-ı bî-mânend" olsun dedi"*
şeklinde tercüme ettiği tarih düşürme beytinde tırnak içine alarak vurguladığı terkinin altına rakamla Hicrî 939 tarihini not etmiştir. Yani "Nigâristân-ı bî-mânend" terkinin ebced hesabıyla karışığı H. 939 [M. 1533] tarihine tekabül etmektedir. Bu kısmın hemen altına bir çizgi çekerek şu bilgileri de eklemiştir:

"Merhûmun [İbn-i Kemâl'in] târîh-i vefâtı 940'tır. Demek ki bu eseri vefâtından bir sene evvel telif etmiştir. Belki de son eseridir. Yalnız şu muhakkak ki, İbn-i Kemâl bu eseri kemâlinin kemâli çağında yazmıştır." (s. 11).

Kilisli Rif'at Bilge'nin Gülistan ve Bostan tercümeleri elbette çok meşhurdur ve o, Cumhuriyet devrinde Farsça'ya tercüme faaliyetinin mühim bir halkasıdır. Bu iki tercümesi defalarca basılmıştır ve Türk halkının Sa'dî'ye ait bu iki klasiği, Kilisli tercümesinden okuyarak sevdiğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu bakımdan o, Farsça bilgisi en üst düzeyde bir ilim ve irfan adamı ve çalışkan bir mütercimdir. Çok tanınan, çok okunan bu tercümeleri dışında bugüne kadar bilinmeyen ve basılmamış

bulunan Nigâristan tercümesi de onun tercüme faaliyetinin son derece önemli bir parçasıdır.

Çeviriyazı metin ve tıpkıbasım olarak yayına hazırlama çalışmalarına başladığımız Nigâristan tercümesi, yazma nüshalar hâlinde kaldığı için bugüne kadar yeterince tanınmamış bu XVI. yüzyıl eserini şüphesiz daha iyi tanımamıza yardımcı olacaktır. Eserin Farsça metni üzerinde yıllarca önce Prof. Dr. Mustafa Çiçekler bir Doktora tezi hazırlamış olmasına rağmen bu tez basılmamıştır ve YÖK Kütüphanesindeki nüshası da erişime kapalıdır. Dolayısıyla Eski Türk Edebiyatçılarımızın Nigâristan'ın edebî değeri hakkında serdettikleri pek de olumlu olmayan kanaatler, ancak eserin tercümesi gün ışığına çıktığında tam olarak tebellür edebilecektir.

Sondan başa doğru gidecek olursak, hayranlık uyandırıcı müktesebâtıyla XX. yüzyıl Türkiye'sinin önemli ve örnek bir siması olan Kilisli Rif'at Bilge, XVI. yüzyıl Osmanlı sahasında kaleme alınmış bir eser olan Nigâristan'ı tercüme etmiş; bu eserin müellifi Şeyhülislâm İbn-i Kemâl ise XIII. yüzyılda kaleme alınmış Gülistân'ı örnek tutarak eserini kaleme almıştır.

Kilisli Rif'at Bilge'nin bu tercüme çalışması XIII., XVI. ve XX. yüzyılı kültürel mânâda birbirine bağlamaktadır. Bu tür çalışmalar birer silsile teşkil ederek kültür birikimimizi canlı tutmamızı sağlamaktadır. XXI. yüzyılda ise bu üçlü silsileyi, -Allah

izin verirse- çeviriyazı ve tıpkıbasım çalışmasıyla sürdürmüş olacağız.

İşte YOYAV tarafından "İlim ve Hikmette Muallim Rif'at Paneli"ne katılmam için bir davet aldığımda çok sevindim ve üzerinde durmam istenen -ve bu yazıda dile getirdiğim- konu için gerekli hazırlıklarımı yaptım. 22 Şubat 2016 tarihinde YOYAV Kültür Merkezi'nde düzenlenen panel vasıtasıyla kültür birikimimizin üç büyük simasını birden anmış olmamız hepimiz için bir sevinç kaynağı oluşturmuştur.

Bu vesileyle ilki XIII. yüzyılda, ikincisi XVI. yüzyılda ve üçüncüsü XX. yüzyılda kültür dünyamızın üç önemli simasını anmış oluyoruz. Dolayısıyla nasıl bir mirası devraldığımızı bir kez daha hissetmiş bulunuyoruz. Bu imkânı sağladıkları için YOYAV'ın değerli ilgililerine teşekkürü bir borç biliyorum.

Kilis'in Kurtuluşu

*Kesmelikte bağım var
Üst yanında dağım var
Güzel Kilis kurtuldu
Yüreğimde yağım var.*

*Bayram olsun günümüz
Kadir olsun dünümüz
Bir gönüllü olalım
Hep bir olsun yönümüz.*

*Gün geçer felek döner
İnsaf yerlere iner
Köylerimiz alırız
Sınır uzanır süner.*

Kilisli Muallim Rif'at Bilge

Dr. İbrahim Ateş, Yusuf Turan Günaydın'a YOYAV'ın İlyik Madalyası ve Beratını takdim etti.

Muallim Rif'at'ın Kaleminden Dîvân-ı Lûgât't Türk'ün Ortaya Çıkarılması ve Kültürümüze Kazandırılması

N. Yücel MUTLU

YOYAV Onur Kurulu Üyesi

Sayın Başkan, Değerli misâfirler,

YOYAV'ın bir kadirbilirlik eseri olarak düzenlediği, İlim ve Hikmette Muallim Rif'at Paneli'nde, üçüncü konuşmacı olarak, "Muallim Rif'at'ın Kaleminden, Dîvân-ı Lûgât'i't-Türk'ün Ortaya Çıkarılması ve Kültürümüze Kazandırılması"na âit bilgileri sizlere sunmak istiyorum.

1900'lü yılların başlarında, Türk İlim ve Edebiyatı târihinde önemli bir yer işgal etmiş olan Diyârbekirli Ali Emîrî Efendi'nin kültürümüze yaptığı en büyük hizmet, hiç şüphesiz, Karahanlı'lardan olan büyük Türk bilgini ve edîbi 'Kaşgarlı Mahmûd'un 'Dîvân-ı Lûgât'i't-Türk' adlı eserini bulması ve çoğalttırması olmuştur. Bu eser, Tal'at Paşa ve Ziyâ Gökâl'ın himmetleri ve himâyeleri ile, Kilisli Muallim Rif'at Bey'in nezâreti altında, H.1335'de bastırılabilmiş ve bu eser üzerinde daha sonraları yürütülen araştırmalar da, işte bu Kilisli Rif'at'ın tab'ına dayanılarak gerçekleştirilmiştir. Kilisli Muallim Rif'at Bey, bu büyük eserin ortaya çıkarılması ve yayınlanması ile ilgili hâtıralarını, İstanbul'da münteşir Yeni Sabah gazetesinin 30 Eylül, 4, 7, 11, 14 ve 18 Ekim 1945 târihli nüshalarında yayınlamıştır. Değerli edebiyâtçı M.Şakir Ülkütaşır'ın "Büyük Türk Dilcisi: Kaşgarlı Mahmûd" adlı eserinde de yer alan bu hâtıraları, bendeniz, Türk Kültürü mecmûasının 88'inci sayısından aynen alarak sizlere sunacağım.

Divan-ı Lûgât'i't-Türk ve Emîrî Efendi

Divanyolu'nda (Karababa) sokağının başında (Diyârbekir Kırâathânesi) adlı bir kırâathâne vardı. Diyârbekir'li Ali Emîrî Efendi, buranın birinci müşterilerinden idi. Her gece, akşamdan sonra gelir; gece yarısına kadar oturur, dostlarıyla görüşür, konuşur; sonra kalkar, Parmakkapı'daki hânesine giderdi.

Bu zât, bekâr idi; kapısını kendisi kitler, ken-

disi açardı. Hayatını mütâlaaya hasretmişti. Her türlü eser okumakla beraber, en çok Osmanlı târihi ile meşguldü. Hâfızası çok kuvvetliydi. Okuduğu şeyleri unutmamış, unutmazdı: "Ezberimde, yüz bin Türkçe beyit vardır", derdi.

Ben, bu ciheti nezâketle bir kere tecrübe ettim. Herhangi bir şâirin bir gazelinden bir mısra seçtim: "Acaba şu mısra, kimindir?" diye sordum. Güldü: "İmtihan mı etmek istiyorsun; falanıdır, sonu şudur ve gazelin tamâmı şöyledir..." diye ezbere okudu.

Bu zat, büyüklerin tercüme-i hâllerıyla de çok uğraşmıştı. Ne kadar İslâm hükümdârı varsa, ne kadar büyük âlimler varsa, meşâyih varsa, ne kadar Osmanlı şâiri varsa, hepsinin tercüme-i hâlini, mufassalan bilirdi. Ona bir şey sorulsa, "O nâmda, iki şâir var, hangisini istiyorsun?" der ve her birisi hakkında ma'lûmât verirdi.

Bir yaz günü akşamüzeri, Ayasofya meydanında ağaçlar altında gezinirken, Ayasofya hamamının kapısı üzerindeki târih gözüme ilişti. Uğraştım, okudum, kaydettim. Şâirin adı, (Hüdâî) idi. Ben bunu, Aziz Mahmûd Hüdâî zannettim. Gece kırâathânedeki işi ona açtım:

"Tuhaf şey. Aziz Hazretleri, hamam târihi söylemiş! dedim. Güldü: "Rif'at. Terâcim'de zayıf-sın, biraz uğraş, tekemmül etmeğe bak. İki Hüdâî var: Birisi, Aziz hazretleri; diğeri, Müezzinzâde Hüdâî'dir. Târih, bunundur! dedi.

Müşârünileyhin târih ve edebiyâtta kemâlini gördüğüm, bildiğim için kendilerinden istifâdeye çalışırdım. Bu zât, her gece kırâathânedeki isbât-ı vücûd eder etmez, etrafına târih ve edebiyât meraklıları toplanır, orası âdeta bir ders halkası olurdu. Târih Encümeni âzâsından Tevhid Bey, yine âzâdan Ârif Bey, Amasya müverrihi Hüsamettin Efendi, baş şakirtlerinden-di. Ben de

sürüye katılır, fakat küçük şakirt, söze o kadar karışmazdım.

Müşârûnileyh hakkında uzun bir tercüme-i hâl yazacağım. Binâenaleyh sadede geliyorum:

Mâlî 1333 senesi idi. Bir gece yine bu kırâat-hâneye teşrîf buyurdu. Biraz târihten, edebiyât-tan bahsedildikten sonra: “Beyler, Efendiler! Bu gece size bir şey soracağım.” dedi. “Buyurun” dedik. Sordu: “Dîvân-ı Lûgati’t-Türk isminde bir kitap gördünüz mü, yâhûd işittiniz mi?” İlk cevâbı ben verdim: “Kitabın kendisini görmedim, fakat Kâtip Çelebi bunu görmüş ve Keşfü’z-zünûn’a yazmıştır.” dedim. Sonra Ârif Bey ve arkadaşları, ‘Arapça târihlerin birisinde bunun adını gördük’, dediler. Bunun üzerine Emîrî Efendi, Fuzûlî’nin şu mısraını okudu: “Eyledim tahkik, görmüş kimse yok canânımı”.

Söz sırası bize geldi. Bir ağızdan heyecanla sorduk: “Siz gördünüz mü?” dedik. Suâlimiz hoşuna gitti, kendisine mahsus olan tarzda gevrek gevrek, güle güle katıldı: “Ne söylüyorsunuz? İnâyet-i bâri ile bugün o kitaba mâlik oldum”, dedi. Cümlemiz tebrik ettik, fakat nasıl elde ettiğini, kimden aldığını sorduk.

“Âdetim veçhile haftada iki, üç kere Sah-haflar Çarşısına uğrar, yeni bir şey var mı, diye kitapçılara sorarım, dün de uğradım. Kitapçı Burhân Beyin dükkânında oturdum. ‘Bir şey var mı?’, dedim. Kitapçı: ‘Bir kitap var ama, sâhibi otuz lira istiyor. Bu kitap, bana geleli bir hafta oldu. Ben bunu, yüksek bir fiyatla alır, diye Maârif Nâzırı Emrullâh Efendi’ye götürdüm. O da, İlmîye Encümeni’ne havâle etti. Encümen, tetkik için bir hafta müsâade istedi, ben de kabul ettim. Bir hafta sonra uğradım. On lira teklif ettiler. Ben de, ‘Kitap, benim değil, başkasınındır. Otuz liradan bir para aşağıya vermiyor’ dedim. Cevaben, ‘Biz, otuz liraya bir kütüphâne satın alırız. Al kitabını, istemiyoruz!’ diye kitabı îade ettiler. Kitap sâhibiyle tâyin ettiğimiz müddet, yarın bitecektir. Yarın, kitabı vermeye mecburum. Bakınız, eğer işinize gelirse, siz alınız.’ dedi. Kitabı elime alınca, bayıldım. Otuz lira değil, otuz bin lira değeri var. Dünyada eşi menendi görülmemiş, bir Türk Ka’mûsu ve Grameri. Fakat kitapçıyı şımartmamak, fiyatı artırmaya bırakmamak için, nazlı davrandım: ‘Dağınık bir eser. Acaba, tamam mı, değil mi? Hem de müellifi Kaşgarlı bir adam imiş, kimdir, necidir? Belli değil. Sarı çizmeli Mehmed ağa. Maâmafih ne de olsa bir eserdir. Maârif, 10 lira

teklif etmiş ise, ben de 15 lira veririm’ dedim. Kitapçı: ‘Hayır, arzettiğim gibi benim değildir. Benim olsaydı verirdim. Fakat sâhibi mutlak otuz lira istiyor. Almayacak olursanız sâhibine îade ederim.’ dedi. Sordum, ‘Sâhibi kimdir?’, dedim. Cevâben dedi ki: ‘Yaşlıca bir hanımdır; eski Mâliye Nâzırı Nazif Beyin mensûbâtından. Paşa, bu kitabı ona verirken, ‘Bak, sana bir kitap veriyorum. İyi sakla. Sıkıldığın zamân kitapçılara götür. Altın para otuz lira eder, aşağıya verme!’ demiş. İşte bu otuz lira kadının kulağında küpe olmuş. Yoksa kendisi âcize bir kadındır. Alacak isen, bir kadına iyilik etmiş olursun.’ dedi.”

“Bunun üzerine, ‘Evet, şimdi işin şekli değişti. Bir kadına muâvenet bir vazîfedir. Peki, kabul ettim’, dedim ve kitabı aldım. Fakat o dakikada şöyle düşündüm: Yanımda ancak 15 lira var, eve gidecek olsam kitap dükkânda kalacak, mümkün ki, başka birisi gelir, kitapçı tamâhkârlık ederek ona da gösterir, o da alır. Paranın üstünü, yarına bırakayım desem, olmaz. Başladım içimden Allah’a yalvarmağa, ‘Allahım bir dost gönder, bana yardım etsin. Beni kitaptan ayırma!’ İki dakika sonra baktım ki, dostlarımdan eski Darü’l-fünûnun Edebiyât Muallimi Faik Reşâd Bey oradan geçiyor. Hemen çağırdım. Gizlice: ‘Varsa aman bana yirmi lira ver.’ dedim. Çantasını açtı on lira varmış onu verdi, ‘Üst tarafını da şimdi acele eve gider getiririm’, dedi. Ben de kitapçının dükkânında, kısmen huzûr-ı kalble oturdum.”

“Birkaç dakika sonra Reşâd Bey geldi, parayı getirdi. Otuz lirayı Burhan Beye verdim. Burhan Bey, ‘Pekâlâ, ya benim bahşişim yok mu?’ dedi. Üç lira da ona verdim, vedâlaştım. Dükkândan kalktım, Reşâd Beyle konuşa konuşa çarşıdan çıktık. Fakat arkamızdan koşmasın diye korku içindeydim. Neyse, baktım ki gelen yok, ‘Oh, Elhamdülillâh’ dedim. Kitabı aldım, eve geldim, yemeyi içmeyi unuttum. Birkaç saat mütâlaa ile uğraştım. Arkadaşlar, size arz ediyorum: Bu, kitap değil, Türkistan ülkesidir. Türkistan değil, bütün cihândır. Türklük, Türk dili bu kitap sâyesinde başka revnâk kazanacak. Arap dilinde Sibeveyh’in kitabı ne ise bu da Türk dilinde onun kardeşidir. Türk dilinde şimdiye kadar bunun gibi bir kitap yazılmamıştır. Bu kitaba hakîki kıymet verilmek lâzım gelse, cihânın hâzineleri kâfi gelmez. Bu kitap ile Hazreti Yûsuf arasında bir müşâhebet var. Yûsuf’u arkadaşları bir kaç akçeye sattılar. Fakat sonra Mısır’da ağırlığınca cevâhire satıldı. Bu kitabı da Burhân bana 33 liraya sattı.

Fakat ben bunu birkaç misli ağırlığında elmaslara, zümrütlere veremem.”

Emîrî Efendi, bu kitabı elde ettikten sonra, neşesiyle sermest oldu. Eşine, dostuna, rast geldiğine: ‘Ben bir kitap aldım, şöyledir, böyledir’ diye, ballandıra ballandıra söylüyordu. Ağızdan ağıza, kulaktan kulağa bu haber, Ziyâ Gökalp’e yetmişmiş. Koşmuş, Emîrî’ye gelmiş, kitabı görmek istemiş. Fakat Emîrî, “Şimdilik gösteremem. Belki iki ay sonra olabilir.” diye Ziyâ Bey’i kırmıştı. Sonra Ziyâ Bey, Diyârbekir Meb’ûslarından iki zâtı göndermiş. Emîrî Efendi onlara da göstermemiştir. Bana gelince: Emîrî Efendinin tabîyatını bildiğim için görmek istemedim. Bir şey söylemedim. Nihâyet bir hafta kadar bir zamân geçti. Bir gün bana haber göndermiş ve dâvet etmişti. Gittim. Kitap, meydanda duruyordu. Bana hitâp ile: “İşte, Dîvân-ı Lûgati’t-Türk. Buyurun, mütâlaa ediniz.” dedi. Ben de aldım, bakıştırdım. “Cenâb-ı Hakk, neşirini nasîp etsin” dedim. Bu söz hoşuna gitti. “Bu sözü başkasından duymadım. İnşâallâh neşrederiz, tashihini de sen yaparsın.” dedikten sonra bir ah çekti, rengi bozuldu, şöyle dedi: “Rif’at ! Bu kitap, ne kadar yüksek dersek o kadar yüksek, ne kadar kıymetli. Fakat bunun mühim bir kusuru var. Kitabın şîrâzesi çözülmüş, formları dağılmış, yapraklar karışmış, başı sonu belirsiz olmuş. Sayfasının karşılığı yok, sayfa başlarında numara yok, kitap tamam mı, değil mi, tanzim edilmesi mümkün mü, değil mi? Bu noktalar, beni mahzûn ediyor. Acaba tamam mı? Eğer tamam ise, ne saâdet. Değilse, vay benim başıma. O zamân bu kitabın karşısına geçip, ölünceye kadar ağlamalıyım. Rif’at, sana ricâ ediyorum. Her gün gel, bir iki saat, bu kitap ile meşgûl ol. Şu kitap tamam mı, değil mi? Bunu meydana çıkar.” dedi.

Ben de teşekkürle kabûl ettim. İki ay kadar her gün birkaç saat meşgul oldum. Kitabı üç defa hatmettim. Formları, kâğıtları oradan kaldırdım, beriye koydum. Uymadı, başka yere götürdüm. Sözlerin insicâmına, bahsin devâmına baktım. Elhâsıl, uğraşa uğraşa tanzim ettim. Sayfalara numara koydum. Kitabın tamam olduğunu tebşir ettim, sevincinden ağladı. Sonra, “Ben de göreyim!” dedi. Bir kere de beraberce indirdik. Ona da kanâat geldi. Bu iş, onun o kadar hoşuna gitti ki; ev iki bölüklü idi. Bana, “Rif’at, bu hizmetine mukabil, haydi Defterhâne’ye gidelim. Sana hânemin bir bölümünü ferağ edeyim.” dedi. Teşekkür ettim, “Hânenizde dâim olunuz. Ben sizden yalnız bunun neşrine müsâadenizi istirhâm ederim.

Mükâfatım bu olsun.” dedim. Cevâben, “İnşâallâh o da olur, fakat biraz sabrediniz.” dedi.

Anladım ki, o neşre râzıdır. Fakat büyüklerden birisinin veya bir kaçının ricâsını istiyor. Çünkü merhûm büyüklerin iltifâtından çok hoşlanırdı. Hâtta ona gündüz büyüklerden birisi hürmet etse, gece, kırâathâneye gelir: “Bugün falan Beyefendiye rasgeldim, bana şöyle hürmet etti. Eğildi, elimi öptü. Ne âlicenap, ne terbiyeli insandır!, diye onu saatlerce methederdi.

Ziyâ Gökalp bey de Dîvân-ı Lûgati’t-Türk’e kulaktan âşık olmuştu. Adı söylenince, Leylâ’sının adını duymuş zavallı Kays gibi âh çekiyordu. Kitabı duyduktan sonra, kitabı görmek için yaptığı teşebbüslerin fayda etmediğini görünce bir gün bana geldi. Aramızda şöyle bir konuşma oldu: “Bahtiyar Rif’at. Sen bu kitabı hem gördün, hem okudun değil mi?” “Evet, gördüm de, okudum da.” “Rif’at, ben sevda bilmezdim. Fakat bu kitaba tutuldum. Görmek için ne yaptım sa olmadı. Şu kadar var ki, cezmettim. Bu kitabı hem almalı, hem neşretmeliyiz. Bu hazînenin anahtarı senin elindedir. Gel, bana yardım et. Şu kitabı kurtaralım. Bütün Türklere armağanımız olsun. Haydi bana çâresini söyle.” “Evet, bir çare düşündüm. Fakat hem kolay, hem zor. Bilmem ki, yapabilir misin.” “Aman çabuk söyle. Emin olun ki, Ferhad gibi dağları delecek kudretim var.” “ Tal’ât Paşa ile görüşüyor musun, ona sözün, nazın geçer mi?” “Merkez âzâsından olduğum için, hay hay. Ne demek istiyorsun?” “Tal’ât Paşayı, Efendi çok severdi. Ne zamân adı anılsa, medh ü senâsında bulunurdu. Bana öyle geliyor ki, bu kitap için Tal’ât Paşa, Emîrî Efendiye ricâ edecek olursa derhal verir. Fakat Tal’ât Paşa ona ricâ eder mi, bilemem ki ?” “Tal’ât Paşa gönülsüzdür, hem de fazîletli insanları sever. Haydi haydi, ricâ eder. Şu kadar var ki, bu ricânın şekli tuhaftır. Tal’ât Paşa, Emîrî Efendinin ayağına gitse, olmaz. Onu, Bâb-ı Âli’ye veya Merkeze çağırırsa, olmaz. Şimdi bunun çaresi nedir? Ricâ ederim, şunun da bir çâresini bul.” “ Ben bu işi daha evvel düşünmüş, çâresini bulmuştum.” “Nasıl, anlat bakayım?” “Emîrî Efendi, Adliye Nâzırı İbrâhim Beyefendi’yi pek çok sever. Gerek asâletine, gerek şahsî meziyetlerine çok hürmeti vardır. Bu sevgi neticesidir ki, Emîrî Efendiye çok hürmet eder, gördüğü yerde mutlaka elini öper. Bu karşılıklı sevişme neticesidir ki, Emîrî Efendi geceleri sık sık İbrâhim Bey’in Koska’daki evine gider. Sonra gelir, bize nasıl görüştüğünü anlatır.

Bulduğum çâre şudur: Şimdi, Ramazân-ı şerîftir. İbrâhim Bey'e söyleyin, bir gece Emîrî Efendiye iftâra dâvet buyursun. Tal'ât Paşa'ya da ricâ ediniz. O gece, yemekten bir saat sonra, büyüklerden birkaç arkadaşıyla İbrâhim Bey'i görmeğe gelsin. Orada İbrâhim Bey evvelâ misâfirleri Emîrî Efendiye tanıtsın. Sonra Emîrî Efendiye yüksek sözlerle onlara takdîm etsin. Onlar da, başta Tal'ât Paşa olmak üzere, 'Ay üstâd-ı muhterem, vay edîb-i â'zam, vay müverrih-i mükerrerem... Şan ü şöhreti dünyayı tutan Emîrî Efendi siz misiniz? Hani, ne saâdet ki, bu gece hâk-i pâyinizle teşerüf ettik. Ne bahtiyarız ki, sizi gökte ararken yerde bulduk.' diyerek Emîrî Efendinin elini öpsün; el bağlayarak karşısında dîvân dursunlar, oturunuz demedikçe oturmasınlar. Oturduktan sonra da, 'Üstâdımız, müsâade buyurlarsa, târihten, edebiyâtta, bizce kapalı kalmış olan bâzı şeyler soralım' desin ve hafif bir şeyler sorsun, aldıkları cevaptan memnûn olarak teşekkürler etsinler. Bu fasıl bittikten sonra, 'Muhterem üstâdımız, işittik ki, zât-ı âlinizde 'Dîvân-ı Lûgati't-Türk' diye kıymetli, değerli bir kitap varmış. Lûtfen o kitap hakkında da bizi ma'lûmâtınızla ihyâ buyurur musunuz' desinler. Bu fasıl da bittikten sonra, Tal'ât Paşa ayağa kalksın. Gayet parlak medh ü senâdan sonra, 'inâyet buyurunuz da, şu kitabı bastırırsak, Türklük âlemine hediye etsek olmaz mı? Şu lûtfunuzu diriğ buyurmamanızı istihâm ederim', desin. Şüphesizdir ki verecektir."

Ziyâ Gökalp, bu sözleri dinledikten sonra güle güle kalktı. Sevincinden yerinde oturamaz oldu: "Aman ne güzel, aman ne kolay çâre. Emînim, imânım gibi bilirim, kitabı aldık. Bekle, üç gün sonra bu usûlün tatbikatını, Emîrî Efendi'den duyarsınız", dedi.

Filhakika üç gün geçti, dördüncü günün gecesinde Emîrî Efendi âdeti veçhile Diyârbekir kırâathânesine geldi. Fakat ne geliş, ne kahramanlara, ne cihângirlere, ne pâdişâhlara, ne imparatorlara nasîp olmayan bir azamet, bir celâdet ile yürüyor, sevincinden ayağı yere basmıyor, göklere yükseliyor, meleklerle, 'Durun siz, uçmak bana yaraşır, uçacağım, uçacağım, arş-ı âlâya kadar uçacağım' diyordu.

Ben, Efendinin kapıdan girişinden, yürüyüşünden. etrâfa bakışından işin ne olduğunu çaktım; fakat sezdirmeden her gecekinden ayrı bir hâl göstermedim. Efendi geldi, âdeti veçhile karşıladık. Geçti, oturdu. Fakat neş'esine pâyân

yoktu. İlk sözü şöyle oldu: "Bu gece çaylar benden! Ka'bil olsa bu gece buraya gelenlerin hepsine çay ikram ederdim. Bu gece benim ziyâfet gecemdir. Bu gece Emîrî'nin, ne Emîrî olduğunu anlatma gecesidir" gibi bir takım parlak sözler söyledi. Biz de bir ağızdan hayretle: "Hayırdır inşâallâh, her halde büyük bir memûriyete tâyin buyurulmuşsunuzdur." dedik. "Benim muvafakiyetimin yanında memûriyet kaç para eder! Hayatın en büyük zevki, mez'iyetin takdir edilmesindedir. İşte ben, o takdîre mazhâr oldum. Hem de öyle bir takdîr ediliş ki, onun fevkinde bir şey olamaz." dedi.

'Lûtfen izâh buyurur musunuz?' diye sorduk. Bunun üzerine Emîrî Efendi söze başladı: "Şu Adliye Nâzırı İbrâhim Beyefendi pek kişizâdedir. Büyük bir hânedâna mensûptur. Ecdâdında kaç tane şeyhü'l-islâm var, kendisi de iyi tahsîl görmüştür. İnsanlığın, kadirşinâslığın en birinci numûnelerindedir. Beni de çok sever, gördüğü yerde elimi öper. Bir iş için bir tezkere göndersem; tezkeremi fermân-ı humâyûn gibi tutar. Beni sık sık dâvet eder, gitmezsem ayağıma kadar gelir, it'âb eder.

İşte dün gece, beni iftâra dâvet etmişti. Gitmesem olmaz. Kalktım, Koska'daki konağına gittim. Beni bin izzet, ikrâm ile karşıladı. Top atıldı. İftâr ettik Sofrada benden başka kimse yoktu. Bir ben idim, bir de o idi. Çünkü sıkılacağımı bildiği için başka bir kimseyi çağırılmamıştı. İftârdan sonra konuşmaya daldık. Bir saat kadar zaman geçti. Derken ağası geldi. 'Efendim, Tal'ât Paşa teşrif buyurdular', dedi. İbrâhim Beyefendi hemen karşıladı. Misâfirleri bulunduğu odaya aldı. Gelenler Tal'ât Paşa ile beş altı kadar arkadaşı idi. Ben, bunlardan yalnız Tal'ât Paşayı tanıdım. Misâfirler içeriye girdikten sonra İbrâhim Beyefendi misâfirleri tanıtmaya başladı. Bu tanıtmadan sonra beni onlara tanıtmak için en yüksek medihlerde bulundu. Bu misâfirler, 'Emîrî' adını duyunca, başta Tal'ât Paşa olmak üzere birden ayağa kalktılar. İlk evvel, Tal'ât Paşa bana doğru yürüdü, geldi, 'Hay üstâd-ı muhterem, mübârek elinizi öpmekle kesb-i şeref etmek isterim. Müsâade buyurunuz' dedi. Elimi tekrar tekrar öptü. Sonra, ötekiler de öyle yaptılar.

Ben o gece belki 33 kere 'estağfirullâh' çektim. Ben istiğfar ettikçe onların aşkı artıyor, elimi bırakıp eteğimi öpmek istiyorlardı. Bu merâsimden sonra hiç birisi oturmadı, ayak üzerinde

karşımda el bağladılar, durdular; âdeta kendimi Kanûnî Sultân Süleymân zannediyor hem de onların bu edîbâne vaz'iyetlerinden sıkılıyor; ricâ ederim, istirâhat buyurun, diyordum. Nihâyet oturdular. Benden müsâade alarak, târihe, edebiyâta dâir bir şeyler sordular ben de anlattım. Teşekkürlerin bini bir paraya.

Bu istifsâr faslı bittikten sonra, Tal'ât Paşa ayağa kalktı, 'Dîvân-ı Lûgati't-Türk' hakkında bâzı ma'lûmât vermeme ricâ etti. Ben de dilimin döndüğü kadar anlattım. Ben ma'lûmât verdikçe onlar bayılıyordu. Sonra hepsi birden, böyle bir kitaba mâlik olduğum için beni tebrik ettiler. Tal'ât Paşa tekrar ayağa kalktı: 'Üstâd-ı muhterem, huzûr-ı fazîletinizde söz söylemeye utanırım. Fakat müsâadenizle arzetmek isterim ki, kitapların da insanlar gibi tabîi bir ömrü var. Bir kitap binlerce sene yaşayamaz, çürür, fenâ bulur. Kitapları yaşatmak için eskiden istinsâh usûlü varmış. Fakat bunun da faydası mahdûddur. Medeniyet bunun için yegâne bir çâre bulmuş, o da tab' usûlüdür. Tab'ı sâyesindedir ki bir kitap, bin olur, on bin olur, yüz bin olur. Mademki Dîvân-ı Lûgati't-Türk büyük bir ehemmiyeti, kıymeti hâizdir. O hâlde müsâade buyurun, bu kitabı her şeyden evvel bastırabilirim. Baş tarafına da nâm-ı âlinizi koyayım. Bütün dünyaya yayılsın. Cihân size minnettâr olsun. Bu lûtfu bizden esirgemeyin.' dedi.

Ben de, "Kemâl-i memnûniyetle kabûl ettim. Fakat iki şartım var. Birincisi, ben bu kitabı ancak Kilisli Muallim Rif'at Efendi'ye tevdi edebilirim. İstinsâhını, tashîhini o yapsın. O, kitap kıymetini bilir, kitabı hüs-n-i muhâfaza ettiği gibi istinsâh ve tashîhinde de dikkat gösterir, başkasına veremem. İkinci şartım, Rif'at'a da tenbih edeceğim: Kitap ancak kendisinde kalmalı ve kimseye verilmemelidir."

Bunun üzerine Tal'ât Paşa, 'Pekâlâ', dedi. Şartlara râzı olduğunu söyleyip teşekkür ettikten sonra bana döndü, 'Büyük üstâd, bugün ne vazîfede bulunuyorsunuz?' diye sordu. 'Defterdârlık'dan mütekaidim.', dedim. 'Hayır, sizin gibi fazîletli, tecrübeli bir zâtın mütekaid olmasına gönlüm razı olamaz. Elhamdülillâh kemâl-i âfiyettesiniz. Daha senelerce çalışabilirsiniz. Üstâd, Defterdârlık mı, Vâililik mi, Şûrâ-yı Devlet Âzâlığı mı, Nâzırlık mı, ne arzu buyurursunuz? Lütfen söyleyin, şimdi burada tâyin etmek için emrinize amâdeyim.' 'Ben, milletime edecek hizmeti yaptım. Ömrümün bakiyesini mütâlaaya hasr için

kendi arzumu tekaüd oldum. Bugün nazarımda hiç bir memûriyetin kıymeti yoktur. Teveccühünüz, lûtfunuza teşekkür ederim.' Bu sözlerimi pek alkışladılar. Nihâyet biraz daha âfâki müsâabeden sonra onlar gittiler, ben de İbrâhim Beyefendiye vedâ ile ayrıldım."

Sonra Emîrî Efendi bana hitâp ile: "Yarın gel, kitabı al. Fakat şartımı unutma", dedi. Ben de o gecenin sabahı kitabı aldım. Kitabı aldıktan sonra Ziyâ Beye haber gönderdim. Geldi, görüştük: 'Tılsımı bozduk, hazîneyi açtık değil mi?' diye gülmeye başladı. Sonra: 'Kitabı görebilir miyim?' dedi. 'Aman iş çıkarmıyalım, kitap çıktıkça okursunuz' dedim. Râzı oldu.

Ben hemen o gün bir forma istinsâh ederek Maârif Nezâretine koştum, yazılan formayı gösterdim. O gün, o saat, matbaaya emir verildi. Kitap için dört mürettip ayrıldı, işe başlandı.

Kitap bana teslim edildikten üç gün sonra Tal'ât Paşa, emniyet ettiği bir zâta, altın para olarak üç yüz lira vermiş, bir de Emîrî Efendiye hitaben: 'Zât-ı âlinize küçük bir mükâfat olarak üç yüz lira gönderdim, lûtfen kabûl buyurmanızı ricâ ederim' diye kendi eliyle bir tezkere yazmış. 'Al bunu götür, Emîrî Efendiye ver!' demiş. Memur parayı getirmiş, tezkere ile birlikte takdîm etmiş, fakat Emîrî Efendi parayı kabul etmemiş, kendi de bir tezkere yazmış: "Lûtfunuza, kadirşinâsılığınıza teşekkür ederim. Fakat parayı kabûl edemem. Çünkü vatanî, millî bir ufacık hizmet mukabilinde para almış olacağım. Bu ise vicdânıma ağır gelen bir şeydir. Bundan dolayı size teşekkür ile berâber parayı iade ediyorum. Siz parayı yardıma muhtaç olan bir kaç namuslu aileye dağıtırsanız, ben size müteşekkir kalacağım gibi Cenâb-ı Hakk da memnûn olur. Bu sadakanın adı da 'Dîvân-ı Lûgati't-Türk' sadakası olsun" demiş.

Emîrî Efendi, bize bu işi anlattıktan sonra: "Nasıl, işimi beğeniyor musunuz?" diye sordu. Biz de, 'Bu işi bizim beğendiğimiz gibi, Tanrı da beğendi', diye kendisine ayrıca teşekkür ettik.

Kitap, basılmaya başladı. Ben her gün bir parça yazıyorum. Yalnız bana bir korku geldi. Korku şu idi: 'Bu kitap dünyada bir tane. İkinci bir nüshası yok, fotoğrafını aldırarak kabil değil. Çünkü, birkaç sayfası yıpranmış, fotoğrafta çıkmayacak hâle gelmiştir. Ben bu kitabı evimde nasıl muhâfaza edebilirim? Allah göstermesin, ben evde bulunmadığım bir zamân bir yangın olsa ne olur? Bir hırsız gelir, eşyayı aşırıırken bunu da

alır, götürürse Hükûmete ne demeli? İyisi mi ben bunu evimden daha emniyetli bir yere koyayım', dedim. İlk evvel Umûmî Kütüphâne'ye götürdüm. Müdür İsmâil Efendi'ye anlattım: 'Bu sizde kalsın, ben gelir, burada istinsâh ederim.' dedim. Merhûm, korktu: 'Aman kardeş, beni böyle bir tehlikeli işe uğratma, bizim kütüphâneye günde birkaç yüz okuyucu geliyor. İçlerinden birisi şeytana uyar da kitabı aşırırsa ben ne yaparım? Onun için beni affedin. Ben bu kitabı alamam.' dedi. Bunun üzerine Vefâ Mektebine götürdüm. Mektebin demir kasası vardı. O kasada saklamak istedim. Müdür Âkîl Beye anlattım. O da, 'Aman, aman!' dedi. Oradan çıktım, Maârif Muhâsebecisi'ne gittim. Muhâsebeci Sıdkı Beyin demir kasası vardı. Oraya bırakmak istedim, o da, 'el-amân' çekti. Oradan çıktım, Matbaâ-i Âmire'nin kasasına koymak istedim. Müdür Hamit Bey: 'Ne söylüyorsun, bizim matbaa ahşaptır. Bir yangın olur da kitap yanarsa beni astıracak mısın? Ben kabul edemem. Ne yaparsan yap.' dedi. Artık mürâcaat edecek yerim kalmadı. Düşündüm, düşündüm, şöyle bir çâre buldum: Sağlam bir çanta aldım, kitabı çantaya koydum. Çocuklarımın her vakit buldukları bir odanın duvarına kocaman bir çivi çaktım, kitabı çiviye astım. Çocuklarıma: 'Gözünüz her vakit bu kitap üzerinde olsun. Şayet komşuya veya bir işe gitmek lâzım gelirse, biriniz evde kalın, bu kitabı bekleyin. Pek mecbur olursanız bu çantayı beraber taşıyın. Fakat elinizden bırakmayın, komşuda bile otururken çanta elinizde olsun. Ben evde bulunmadığım bir zaman bir yangın zuhûr ederse hiç bir şey düşünmeyin, bir şey kurtarmaya çalışmayın, hemen çantayı alın, çıkın. Bu kitap kurtarılırsa, bir şeyden korkmayın. Yatak, yorgan, ne yanarsa yansın...' diye tenbih ettim. Geceleri muhâfazasına gelince, çantayı başımın altına koyar yatardım.

İşte böyle bir dikkatle bir buçuk sene kadar bu kitabı muhâfaza ettim. Çok şükür sâhibine aldığım gibi teslim ettim.

Dîvân-ı Lûgati't-Türk'ün birinci cildi çıkmış, ikincisi yarıya yaklaşmıştı. Bir gece yine kırâathâ-nede Emîrî Efendi bana gizlice şöyle dedi: "Avrupalı bir müsteşrik bu kitabı duymuş, basılan cildini okumuş, kitabı pek sevmiş, pek takdir ediyor. Fakat bir kere de ana nüshayı ziyâret etmek istiyor. Dün bana geldi, çok ricâ etti. Yarın sabah yine gelecek. Ben de ricâsına dayanamadım. İlim adamı olduğu için hürmet ettim, ricâsını kabûl ettim.

Bekle, desem olmaz, garip bir adamdır. Sen yarın sabah kitabı bana getir, öğleden sonra gel, al."

Efendinin, birkaç sene süren dostluğumuzda yalanını tutmamış olduğum için sözüne inandım. Sabahleyin erkenden kitabı götürdüm, teslim ettim. 'Öğleden sonra gelir alırım.' dedim. Bu söz üzerine, arslan gibi sırttı: "Kitap mı? Onu, bir daha göremezsiniz" dedi. 'Hayır ola, ne oldu?' dedim. "Dinle anlatayım", diye söze başladı. "Benim hemşîrem bir dâmâdı var. Adı, Basri Bey'dir. Kırşehir Sancağı'nda muhâsebeci idi. Bunu haksız yere azletmişler. Kalktı geldi, işi bana anlattı. Masum olduğuna ve bir haksızlığa uğradığına kanaat getirdim. Tuttum, Mâliye Müsteşarı Tahsin Beye bir tezkere yazdım. Basri'nin masumiyetinden bahisle, üç güne kadar tekrar yerine gönderilmesi için ricâ ettim. Üç gün geçti, hiç bir cevâp dahî alamadım. Bahâne ederek şu kitabı sizden aldım Yalan söyledimse de mecbûr idim. Cenâb-ı Hakk beni af buyursun. Şimdi size düşen vazîfe şudur: Maârif Nâzırı Şükrü Bey'e giderseniz. İşi olduğu gibi anlatır ve üç güne kadar, Basri Beyin gönderilmesine çalışmasını tarafımdan söylersiniz. Şâyet üç gün içinde gönderilmeyecek olursa dördüncü gün bu kitabı sobaya atar yakarım. Fakat bunun neticesinde Hükûmet de beni Bâyezîd Meydanı'nda asar. Asılırsam ne lâzım gelir? Ağaca çıksam yerde pabucum kalmaz" dedi.

Üstâdı teskin etmek istedim, faydası olmadı. Gittikçe köpürdü. Daha ileriye gidemedim. Kalktım, Şükrü Beye geldim, işi olduğu gibi anlattım. Şükrü Bey yumdu gözünü, açtı ağzını: 'Ben seni akıllı bir insan sanırdım, sen ahmakların ahmağı imişsin. Ne dirâyetsiz adamsın. Muallim değil kapıcı olamazsın. Düşünmedin mi ki, kitabı sen almadın. Emîrî kitabı sana verdiyse Tal'ât Paşanın hatırı için verdi. Emîrî senden kitabı isteyince sen ya bana gelecek, ya Tal'ât Paşaya gidecek, işi anlatacaktın. Haydi kitabı kurtar, yoksa seni şimdi azleder ve bir daha Maârife uğratmam' diye bağırdı. Gayet sert ve gönüller yıkıcı, can yakıcı sözler söyledi. Cevap sırası bana gelmişti. Dedim ki: 'Beyefendi, bütün sözlerinizi dinledim. Tutunuz ki ben haksızım, fakat kitabı ben alamam, yine siz alırsınız. Bakınız adam, kitabı vermem, demiyor. Basri Beyi yerine gönderin, kitabı alın, diyor. Şimdi size düşen vazife ya Câvid Beye söyleyin, ya Tal'ât Paşaya anlatın. Basri Beyi üç gün geçmeden göndersinler. Biz de kitabı alalım. Kitabı aldıktan sonra sen de beni azlet, umurum-

da değil. Cenab-ı Hakk rezzâk-ı hakîkidir. Çalışır, geçinirim.'

Oradan çıktım. Mâliye Müsteşarı Tahsin Bey'e gittim. Vak'ayı, Efendi'nin ültümatonunu söyledim. Tahsin Bey, 'Nâzır Bey'le görüşür, bir şey yaparım. Yarın bana uğra.' dedi. Ertesi gün, Tahsin Bey'e uğradım. Güldü: 'Emîrî Efendi haklı imiş. Basri Bey haksız yere azledilmiş. İâdesi için karar verildi, irâdesi çıktı. Yarın harcırahını verip göndereceğiz.' dedi. Hakikaten bir gün sonra Mâliye'den Basri Beyi çağırılmışlar, ona tarziye vermişler ve vazifesine gitmesi için emir çıkmış. Basri Bey de geldi, işi Efendiye anlattı. Ben de: 'Pekâlâ, iş oldubitti, sözünüz yerini buldu. Lûtfen kitabı verir misiniz?', dedim. Güldü: "Siyâsî insanlar çok şeyler bilirler. Mümkün ki beni aldatmak için yapılmış muvakkat bir dolaptır. Kitabı vermek için sabrediniz. Basri Bey yerine gitsin, varsın. Sandalyesine otursun, işe başlasın. 'İşe başladım' diye bana telgraf göndersin, kitabı o zaman veririm." dedi. Çâre yok, sözünü kabul ettim. Basri Bey gitti, telgraf geldi, ben de kitabı aldım. Fakat Şükrü Bey'den işittiğim acı sözleri hâlâ unutamam. Evet, sonra gönlümü tâmir için tatlı bir söz söylese idi, belki o acıları unutturdum. Öyle bir şey de söylemedi. O acıları içime çöktü, aklıma geldikçe hâlâ içim sızlar.

Kitap esâsen bir cilt iken ben, merak edenleri meraktan kurtarmak için kitabı üç cilde ayırdım. Kitapta esâsen söz başları görülmemiş iken ben, söz başlarını gösterdiğim gibi, lûgatları da son zamânın usûlüne göre bastırdım. Kitabın arapçaları harekeli değil iken ben, onlara hareke koydum. Türkçesinde harekesizleri öyle bıraktım. Harekeli olanların harekesini muhâfaza ettim. Hâttâ bâzı harflerin üzerinde çifte hareke vardı, aynen ibka ettim.

Hulâsa, kitap aslına mutabık çıktı. Yalnız birinci, ikinci cildin baskısı iyi olmadı. Çünkü, matbaa harfleri eskimişti. Noktaların çoğu, hârekerlerin çoğu iyi çıkmıyor, yahut hiç çıkmıyordu. Makinist, her forma için en aşağı iki, üç saat uğraşılıyor, bir takım tertipler yapıyordu. Bu müddet zarfında ben de makine başında beraber bulunuyordum. İkinci cilt bitince, üçüncünün büsbütün fenâ olacağını düşündüm. Üçüncünün birinci forması makineye atılınca, Sermakiniste, 'Şu makineye fazlaca forsa veriniz', dedim. Makinist, 'Pekâlâ, fakat o zaman bu harflerin hepsi kırılır, yamyassı bir şey olur. Beni matbaadan atar ve

harfleri tazmin ettirirler,' dedi. 'Korkma, ben buradayım, seni kurtarırım.' dedim. Filhakika fazla forsa verilince forma hurdahaş oldu. İş, Müdür Hâmit Bey'e aksetti, koştı, geldi, beni haşladı. Ben de, 'Öderim' dedim ve acele, Maârife koştum, işi anlattım. Şükrü Bey, bu defa davrandı: 'İyi yapmışsınız, ben şimdi Hâmit Bey'e telefon ederim. Yeni harfler alsınlar. Basılan iki cilt, benim de hoşuma gitmedi. İleride o iki cildi yeniden bastırmak isterim. Haydi merak etme.' dedi ve iki üç gün sonra, harflerin yenisi geldi.

Kitap basılmaya başlayınca, Millî Tettebbûlar Encümeni'nin âzâsı, kitabın, tarafımdan tercüme edilmesini teklif ettiler. Bir forma yazdım, götürdüm, 'Okuyalım', dediler. Okundu. Ziyâ Bey i'tirâz etti: 'Rif'at, kitabın aslı ile iktifâ etmemiş, bu kelimenin harekesi öyle değil de, böyle olmalıdır, gibi notlar koymuş. Halbuki ben kitabın aynen tercümesini isterim.' Heyet, Ziyâ Beyin kararını kabul ile o yolda devâmını tavsiye ettiler.

Kitabı bir taraftan yazdığım, bir taraftan tashih ettiğim ve matbaada zaman kaybettığım için, tercüme vakit bulamıyordum. Kitap bittikten sonra vakit buldum, uğraştım, bitirdim. 22 defter oldu.

Tercümenin bitimi, Harb-i Umûmî'nin sonuna rastgeldi. Encümen dağılmıştı, kitap basma zamânı değildi. Onun için bekledim, durdum.

Filozof Rıza Tefvik Beyefendi'nin Maârif Nezâretine geldiğini duyunca, takdir ettiğini bildiğim için bir gün defterleri koltukladım, Maârif Nezâretine gittim, huzûruna girdim. Kendilerini şahsen tanıdığım halde, teşerrûf etmemiştim. Odaya girdim, selâmladım. Defterleri, masanın üzerine koydum. Ayakta durdum, söz bekledim. Beyefendi bir kere defterlere, bir de bana baktı 'Kimsiniz?' dedi. 'Kilisli Muallim Rif'at'ım' dedim. 'Evet, adınızı duyduğum var. Peki, bu defterler nedir?' 'Dîvân-ı Lûgati't-Türk tercümesidir.' 'Bunları neye getirdin, ne olacak?' 'Bu eserimi, Maârif Nezâret-i celîlesi'ne vermek istiyorum' dedim. 'Sen bu tercüme kendiliğinden mi yaptın, yoksa bir emir üzerine mi yaptın?' 'Nezâretin emriyle yaptım' 'İyi amma, size emreden Nâzır bu makamdan çekilmiştir.' 'Evet çekilmiştir, fakat makamı da bâkidir. Ma'lûm-ı âlinizdir ki, büyüklerin sözleri makama aittir. Binâenaleyh bir nâzırın çekilmesi, yerine başkasının gelmesiyle o makam nâmına söylenmiş olan söz, edilmiş olan taahhüt geri kalmaz. Şu halde mâdem ki Maârif Nezâ-

ret-i Celîlesi bana emretti, ben de o emri yerine getirdim. Eserimin alınması Nezâret-i Celîleye ve dolayısıyla zât-ı âlinizce bir vazifedir.' Üstâd güldü: 'Sen mantıkçıya benziyorsun', dedi. 'Evet', dedim, 'Kilisliyim, mantığın yuvasındayım. İstanbul'dan, Anadolu'nun her tarafından icâzet almış âlimler Kilis'e mantık tatbikatı için gelirler.' 'Peki kabûl ettim. Fakat bakalım size verecek para var mı?' 'Muhasebeciden sorarsınız, Efendim.'

Muhâsebeciyi çağırdı: 'Şimdi defteri iyice karıştır. Her türlü ihtiyaçtan vâreste, açıkta kalmış bir paramız var mı ve miktarı nedir? Gel, bana söyle', dedi. Muhasebeci gitti, geldi: 'Serbest olarak 120 liramız var', dedi. Üstâd, bu defa bana döndü: 'Ne yapayım, tâlihine bu kadar paramız var, bu miktarı kabûl eder misiniz?' 'Maâtteşekkür kabûl ederim' dedim. Bunun üzerine Müsteşâra emretti: 'Bir senet yapın, bu eseri yüz yirmi liraya alınız ve parasını hemen veriniz.' dedi. Senet yapıldı, parayı o dakikada aldım ve kendilerine teşekkür ettim.

Teşekkürümü dinledikten sonra: 'Daha fazla para bulamadığım için, müteessirim. Böyle yüksek bir kitabın tercümesi için her halde size bunun birkaç misli verilmek lâzımdı. Lâkin ne çâre, imkan bulamadım, affedersiniz.' dedi.

Tercümem satın alındıktan sonra, Te'lif ve Tercüme Heyeti'ne gönderilmiş. Orasının lâğvından sonra, Dârü'l-fünûn'daki kütüphaneye mal edilmişti. Arada sırada gider, ziyâret ederdim. Kütüphaneye Necîp Âsım Efendi bakıyordu. Bir gün bana, 'Dîvân'daki Savları çıkardım, tercümenizden istifâde ettim. Aferin hemşerim, güzel tercüme etmişsin.' diye, iltifâta bulundu.

Aradan epey zamân geçti. Sâmihi Rif'at Bey, Maârif Müsteşârı olmuştu. O sırada gazetenin birinde şöyle bir yazı gördüm: "Büyük Millet Meclisi, Mahmûd Kâşgari'nin Dîvân-ı Lûgati't-Türk'ünü takdîr ile tercüme ettirilmesine karar vermiş ve tercümesini Sâmihi Rif'at Bey ile şâir Mehmed Âkif Beye havâle etmiştir. Bu tercüme için her birisine biner lira verilmesi kabul edilmiştir." Gazetede bu yazıyı görünce, 'Oh, Dîvân için iki zât daha çalışacak. Fakat ben de çalışmış olduğumu anlatsam ve benim nüshâyı da görseler, mütercimler arasına benim de adım katılsa olmaz mı?' dedim ve nihâyet, vaktiyle Sâmihi Beyle muârefemiz olduğu için kendisine: 'Azizim, bu kitabı ben de tercüme etmiştim. Elimin yazısı ile olan 22 defter Dârü'l-fünûn Edebiyât Kütüphanesi'nde

mafhuzdur. Lûtfen aldırın, okuyun. Eğer değeri varsa güzel adlarınızın yanında benim adım da bulunsun.' diye bir mektup yazdım. Bir hafta sonra Sâmihi Bey'den bir mektup aldım. Mektupta; 'Edebiyât Muallimi Behçet Beye yazdım, defterleri aldırardım, okudum. Tercümenizi pek beğendim ve Âkif Beye de gösterdim, o da okudu, beğendi. Netice, sizin eserinizi ile iktifâ etmeyi münâsip gördük. İnşâallâh ilk fırsatta eserinizi nâmınıza olarak bastıracağız ve size bir hakk-ı te'lif vereceğiz.' diyordu. Ben de, lâzım gelen teşekkür yazdım.

Aradan vakit geçti, bir Dil Encümeni teşekkür etti. Başkatipliğine Rûşen Eşref Bey tâyin edildi. Maârif Vekâletine Reşit Galip Bey geldi. O zaman Dil Encümeni, Dîvân'ın yeni bir tercümesine karar vermiş olmakla, bu tercüme de bana yaptırmak istediler. Reşit Galip Bey bana yazdı. Dedi ki: 'Sizin bir tercümeniz var, fakat kitabın aynıdır. A, B, sırasıyla değildir. Biz bütün lûgatleri A, B, sırasıyla tercüme ettirmek ve yalnız lûgat ile iktifâ ederek, harf kavâidini almamak istiyoruz. Bunun için sizi memur ediyorum. Kâğıt vesâire ne lâzımsa, Edebiyât Fakültesi Müdürü Muzaffer Beye mürâcaat edersiniz.' deniliyordu. Kabul ettim. Bana, Türkiyât Dâiresinden bir masa verildi, fişleri koymak için dolaplar getirildi. İşe başlamadan evvel Rûşen Eşref Bey'den bir mektup aldım: 'Tercümede kolaylık olmak üzere size, kendi tercümenizi gönderdim, oraya bakarak yazarsanız tercüme için yorulmuş olmazsınız' deniliyordu. Filhakika posta ile birkaç defter geldi. Tetkik ettim, bu defterler, benim defterlerimden çıkarılmış, fakat gayet acemî bir veya birkaç kâtip tarafından yazılmış, serâpâ yanlış olmakla beraber satırlar ve hâtta sayfalar atlanmış. Bunu görünce tercümenin ne olduğuna acıdım, 'Bunu istemem. Benim yazımla 22 defter var, lûtfen onu gönderiniz', dedim. 'Öyle bir şeyler yoktur!' diye cevap geldi. Ben de: 'Bu defterler işime yaramaz' dedim, defterleri de îade ettim. İstenilen şekilde tercüme de Dîvân'ın esâsına bakarak, yapmaya başladım. Fakat defterlerin nerede kaldığını, en ziyâde Sâmihi Bey'in bilmesi mümkün olduğundan, Birinci Kurultay açılmazdan evvel: 'Benim defterlerim nerede kaldı?' diye sordum. Cevap olarak dedi ki: "Ben defterleri alınca kâtiplere tevzi ettim. Bir sûretini aldırardım. Asıl sizin defterleri de Gazi Paşa Hazretleri'ne takdim ettim. Gazi Paşa Hazretleri sordular: 'Sizde bir sureti var mı?' dediler. Ben de 'var' dedim. 'Öyle ise bu defterler benim olsun,

ben ara sıra okurum' buyurdular. Binâenaleyh sizin defterler, Gazi Paşa Hazretlerinin husûsî kütüphânelerindedir. Tabîidir ki, isteyemeyiz." dedi.

Ben, bu ikinci tercümeyle bitirmek üzere iken Reşit Galip Bey bir mektup gönderdi: "Yazdığınız fişlerin daktilo ile, yeni yazı ile de birer nüshasını yazınız." dedi. "Ben daktilo bilmem" diye cevap verdim. Bunun üzerine Câferoğlu Ahmet Bey'i memur etti. Bütün fişleri daktilo ile yazdı. Sonra Reşit Galip Bey bu fişlerin, bir kere de Brockelmann'ın kitabıyla karşılaştırılmasını istedi. "Ben Almanca bilmem" dedim. Bu iş de Ahmet Bey'e havâle edildi. Yine aradan zaman geçti. Bir gün İbrâhim Necmi Bey beni Dolmabahçe Sarayı'na çağırdı. Gittim. Besim Atalay Bey ile birlikte oturuyordu. Necmi Bey şöyle dedi: "Azizim, biz Dîvân-ı Lûgati't-Türk'ü yeniden tercüme ettirip bastırmak istiyoruz. Sizin el yazınızla olan nüshayı bulamadık. Ondaki kopya edilmiş bir nüsha var. Siz ona yanlış, eksik diyor, beğenmiyorsunuz. Şu halde size mürâcaat ediyorum. Bize, Dîvân'ı yeniden tercüme ediniz. Eder misiniz?" "Pekâlâ, ederim." "Ücret olarak, ne istersiniz?" "Siz söyleyin, ne verirsiniz?" dedim. Besim Atalay Bey atıldı: "Yüz lira" dedi. "Olmaz", dedim, iki yüze çıktı. "Olmaz" dedim, üç yüze çıktı. "Daha fazla veremez misiniz?" "Veremeyiz." "Veremezseniz, üç yüze olmaz" diye son cevabı verdim. O zaman Besim Atalay Bey, bana i'tirâz ile "Sen vaktiyle tercümeni yüz yirmi liraya vermiş iken, şimdi neden nazlanıyorsun?" dedi. Cevap olarak, "O zamân fetret zamanı idi, şimdi ise lehülhamd vüs'at zamanıdır. Ve zâten Büyük Millet Meclisi bu tercüme için iki bin lirayı kabûl etmiştir. Haydi, biraz eksik verin!" dedim. Besim Atalay Bey: "Üç yüzden ziyâde veremeyiz. Bizim Encümenin parası azdır" dedi. "Ben de yapmam" diye cevap verdim. Besim Atalay Bey şöyle dedi: "Sen yapmazsan, ben yaparım, sonra gönlün kalmasın." "Hâşâ, bu kitabı o kadar severim ki, birkaç bin insan bunu tercüme edecek olsa, o kadar sevinir ve her birine ayrıca teşekkür ederim."

Arası çok geçmedi, Besim Atalay tercümesini çıkarmaya başladı ve muvaffak oldu. Bana bir takım gönderdi, ben de teşekkür ettim. İnşâallah birkaç tercümesini daha görürüz. Bu elmas çok işlenmeye muhtaçtır."

Şu yukarıda okuduğum hâtıralardan çıkarılacak nice dersler ve sonuçlar vardır. Bunların en önemlisi, Türk târih ve edebiyâtı ile sosyal hayâ-

tının pek çok belgesinin, kütüphânelerimizde ve müzelerimizde olmayıp, yaban ellerde bulunuşudur. Bunları geri getirmek isteyenlerden Allah râzı olsun ve kıymetleri bilinsin.

Kilisli Muallim Rif'at Bilge'nin, Türk Edebiyâtı ve Kültürü ile ilgili bir başka hizmetini de burada, rahmetli Nihat Sâmi Banarlı'nın ifâdeleri ile açıklamak isterim. Bu hizmet, Dede Korkut Hikâyeleri'nin edebiyâtımıza kazandırılması ile ilgilidir. Banarlı der ki: "Dede Korkut Hikâyelerinin, bir mukaddime ve 12 hikâyeden mürekkep ilk yazmasına, Dresden Kral Kütüphânesi'nde rastlanmıştı... Kitabın 6 hikâyeden mürekkep diğer bir yazması da, bundan onaltı sene evvel, Vatikan Kütüphanesinde bulunmuştu. Hikâyeler önce, Kilisli Muallim Rif'at Efendi tarafından, 1916'da İstanbul'da neşrolunmuş, sonra daha bir takım neşirler yapılmıştı."

Kilisli Muallim Rif'at'ın hayâtının, akademik bir şekilde incelenmesi gerektiği kanâatindeyim. Hakkında basılmış olan bir-iki kitap ise, içeriklerindeki esâsen eksik bilgilerden dolayı zayıf ve derme-çatma şeyler olarak değerlendirilmelidir. Dolayısıyla bütün gayret ve himmetin, Türk Dil Kurumu'na, Türk Tarih Kurumu'na, akademisyenlere, özellikle Kilis Üniversitesi'nin değerli öğretim üyelerine düştüğü kanâatindeyim.

Hepinize, YOYAV ve şahsım adına selâm, sevgi ve saygılarımı sunarım.

Dr. İbrahim Ateş, N. Yücel Mutlu'ya YOYAV'ın İyilik Madalyası ve Beratını takdim etti.